

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ»

Μετάφραση και σχολιασμός αποσπάσματος του βιβλίου
«Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü»
(Λεξικό Δημοφιλών Πολιτικών Εκφράσεων),
των Alper Sedat Aslandaş και Baskın Bıçakçı

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Ξ2016306

ΕΠΙΤΡΟΠΗ:
ΣΩΤΗΡΗΣ ΛΙΒΑΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΙΛΕΛΜΙΝΗ ΣΩΣΩΝΗ

Περιεχόμενα

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
B. ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ	1
B.1. Γενικές πληροφορίες	1
B.2. Συγκείμενο	2
Γ. ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	4
Γ.1. Πεδίο	6
Γ.2. Τόνος	9
Γ.3. Τρόπος	11
Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	13
Ε. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	14
 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α — ΚΕΙΜΕΝΟ-ΠΗΓΗ	 15
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β — ΚΕΙΜΕΝΟ-ΣΤΟΧΟΣ	36

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία μεταφράζουμε και σχολιάζουμε κείμενο από τα τουρκικά στα ελληνικά. Ο σχολιασμός περιλαμβάνει ενότητα παρουσίασης των εξωγλωσσικών πληροφοριών σχετικά με το κείμενο-πηγή (ΚΠ) και το κείμενο-στόχο (ΚΣ), καθώς και ενότητα διακειμενικής ανάλυσης. Σκοπός της εργασίας είναι η εξάσκηση στη μετάφραση από τα τουρκικά στα ελληνικά και η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις ιδιαιτερότητές της.

B. ΕΞΩΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

B.1. Γενικές πληροφορίες

Το ΚΠ είναι απόσπασμα από το βιβλίο «*Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü*» (Λεξικό δημοφιλών πολιτικών εκφράσεων), το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1995 στην Κωνσταντινούπολη από τις εκδόσεις *İletişim*. Το βιβλίο παραμένει αμετάφραστο σε άλλες γλώσσες. Η επιλογή και μετάφραση των όρων έγιναν από την γ' ανατύπωση του βιβλίου, του 2006. Το βιβλίο έγραψαν οι Alper Sedat Aslandaş και Baskın Bıçakçı. Σύμφωνα με τα βιογραφικά των συγγραφέων που περιέχει το λεξικό, ο πρώτος είναι δικηγόρος και ανεξάρτητος ερευνητής, ο οποίος στο παρελθόν διετέλεσε νομικός σύμβουλος της κοινοβουλευτικής ομάδας του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Ο δεύτερος έχει εργαστεί ως δικηγόρος, ανταποκριτής, μεταφραστής, επιμελητής και κειμενογράφος.

Το βιβλίο αποτελεί μέρος σειράς λεξικών όρων για την πολιτική, το δίκαιο και την κοινωνιολογία. Ως λεξικό για τον πολιτικό λόγο της σύγχρονης Τουρκίας, το είδος του κειμένου είναι κατά βάση πληροφοριακό βάσει του μοντέλου της Reiss (όπως παρατίθεται στο Munday 2016: 115-116). Οι πολλαπλές ιδιότητες των συγγραφέων οδήγησαν σε ένα κείμενο που συνιστά κράμα πολιτικού/δημοσιογραφικού και ακαδημαϊκού λόγου —χαρακτηριστικό παράδειγμα του δεύτερου αποτελεί η εισαγωγή του βιβλίου. Συχνά είναι επίσης τα παραθέματα από άλλα κείμενα, είτε ακαδημαϊκά είτε ομιλίες πολιτικών και άρθρα από τον Τύπο. Οι ομιλίες και τα άρθρα, ιδιαίτερα, είναι πλούσια σε εκφραστικά στοιχεία, έχοντας ως στόχο να πείσουν τον αρχικό ακροατή ή αναγνώστη. Αυτό λαμβάνεται υπόψη κατά τη μετάφραση, χωρίς όμως να αλλάζει ο κεντρικός χαρακτήρας του ΚΣ, ως πληροφοριακό κείμενο.

Γλώσσα του κειμένου είναι τα σύγχρονα τουρκικά, μολονότι αρκετά αποσπάσματα ομιλιών που παρατίθενται διατηρούν λεξιλόγιο που δεν χρησιμοποιείται πλέον (ιδίως όσα

χρονολογούνται πριν από τη δεκαετία του 1970), ενώ δεν λείπουν και παραθέματα επίσημης—λόγιας γλώσσας. Όσον αφορά το αναγνωστικό κοινό, ο Βιζακκι στην εισαγωγή του βιβλίου κάνει λόγο για διττή στόχευση: τόσο ως έργο εκλαΐκευσης όσο και ως πηγή αναφοράς. Το έργο απευθύνεται επομένως στο ευρύ κοινό —τουλάχιστον σε όσους ενδιαφέρονται για την πολιτική—, αλλά φιλοδοξεί να χρησιμεύσει επίσης στους φοιτητές και γενικότερα στην ακαδημαϊκή κοινότητα.

Περνώντας στο ΚΣ, γλώσσα του κειμένου είναι τα ελληνικά, στη δημοτική. Μολονότι εξετάστηκε η επιλογή της καθαρεύουσας για τα αποσπάσματα παλαιότερων ομιλιών και επίσημου λόγου, τούτη απορρίφθηκε επειδή σκοπός της μετάφρασης θεωρήθηκε ότι είναι η ευκρινέστερη μεταφορά του περιεχομένου του ΚΠ. Το ΚΣ διατηρεί επομένως τον πληροφοριακό χαρακτήρα του ΚΠ, ως η ελληνική μετάφραση λεξικού εκφράσεων του τουρκικού πολιτικού λόγου. Το βιβλίο μπορεί στα ελληνικά να συνοδεύσει την ανάγνωση ενός πληρέστερου εγχειριδίου για τη σύγχρονη Τουρκία, επιτρέποντας τη γρήγορη εύρεση πληροφοριών για ένα συγκεκριμένο θέμα. Μπορεί όμως να διαβαστεί και αυτόνομα, καθώς κάθε λήμμα περιέχει όλες τις πληροφορίες που χρειάζονται στον αναγνώστη για να σχηματίσει εικόνα. Καθώς ο Έλληνας αναγνώστης δεν έχει το ίδιο υπόβαθρο με αυτόν του πρωτοτύπου, η δυνατότητα για αυτόνομη ανάγνωση του κειμένου επέβαλε την προσθήκη πραγματολογικού περιεχομένου με τη μορφή υποσημειώσεων. Πράγματι, όλες οι υποσημειώσεις ανήκουν στον μεταφραστή.

B.2. Συγκείμενο

Χρήσιμο είναι να δοθούν ορισμένες επιπλέον γενικές πληροφορίες για το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο κινείται το βιβλίο. Πεδίο του είναι, προφανώς, η σύγχρονη τουρκική πολιτική ζωή, η οποία ταυτίζεται με την περίοδο που ακολουθεί τη διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αν θελήσουμε να δώσουμε ένα πιο συγκεκριμένο χρονικό όριο, αυτό θα μπορούσε να τοποθετηθεί στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ή ακόμη στην ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας (1923). Πράγματι, η περίοδος ανάμεσα στα δύο αυτά γεγονότα, η οποία συμπίπτει με τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο (1919-1922), είναι μια μεταβατική περίοδος για την πολιτική ζωή της χώρας. Η νίκη στον πόλεμο δίνει στον Μουσταφά Κεμάλ (που θα λάβει το επώνυμο Ατατούρκ αργότερα, το 1934) το απαραίτητο κύρος για να μπορέσει να επιβάλει ραγδαίες μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς, οι οποίες μεταμορφώνουν τη χώρα τις δεκαετίες του 1920 και 1930.

Πρόκειται για την περίοδο μονοκομματικής διακυβέρνησης της χώρας, υπό το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (ΡΛΚ).

Αν και το λεξικό περιέχει αρκετά λήμματα από αυτή την περίοδο, η πλειονότητα των όρων ανήκει εύλογα στην περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το τέλος του πολέμου σηματοδοτεί την έναρξη ακόμη μιας διαδικασίας μετάβασης, αυτή τη φορά προς τον πολυκομματισμό. Η περίοδος ολοκληρώνεται με την άνοδο στην εξουσία του αντιπολιτευόμενου Δημοκρατικού Κόμματος (ΔΚ), το 1950. Έκτοτε, και μέχρι το τέλος της περιόδου που εξετάζει το βιβλίο —οι συγγραφείς έθεσαν όριο το 1991—, δύο πόλοι διεκδικούν την εξουσία και πρωταγωνιστούν στα γεγονότα. Από τη μία πλευρά, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα αντιπροσωπεύει την κεμαλική παράδοση και εκσυγχρονίζεται υπό την ηγεσία του Μπουλέντ Ετσεβίτ, που προσπαθεί να δώσει στο κόμμα σοσιαλδημοκρατικό χαρακτήρα. Στην άλλη πλευρά βρίσκεται ο πόλος της «δεξιάς», που αντιπροσωπεύεται από το Δημοκρατικό Κόμμα και τους συνεχιστές του (Κόμμα Δικαιοσύνης, Κόμμα Ορθού Δρόμου). Υπερασπίζεται τη φιλελεύθερη οικονομία, το άνοιγμα στο διεθνές κεφάλαιο, την πρόσδεση στο ΝΑΤΟ και τις στενές σχέσεις με τις ΗΠΑ, καθώς και τη χαλάρωση ορισμένων από τους περιορισμούς που επιβλήθηκαν στη θρησκεία κατά την προηγούμενη περίοδο.

Η πολυκομματική περίοδος διαρθρώνεται γύρω από τρία γεγονότα που αναδεικνύουν τον ρόλο ενός τρίτου πόλου: των στρατιωτικών. Από το 1960 και μετά, ο στρατός αναλαμβάνει σταδιακά ρόλο κηδεμόνα στην πολιτική, ως υπερασπιστής των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων αλλά και της πρόσδεσης στη Δύση. Δρα όλο και πιο παρεμβατικά, μέχρι το πραξικόπημα του 1980 που σαρώνει την πολιτική ζωή και τα κόμματα. Τα τρία, συνολικά, πραξικοπήματα —1960, 1971 και 1980— δεν επιτυγχάνουν, ωστόσο, να ανακόψουν τους προηγούμενους ανταγωνισμούς. Οι δύο μεγάλοι πόλοι πάντοτε επιβιώνουν, έστω και αν χρειάζεται να αλλάξουν όνομα στην πορεία, όπως συμβαίνει με τον «δεξιό» πόλο. Οι πολιτικοί πρωταγωνιστές επανέρχονται επίσης, με την εξαίρεση του Αντνάν Μεντερές, πρωθυπουργού του Δημοκρατικού Κόμματος που ανατρέπεται το 1960 και οδηγείται στην κρεμάλα από ειδικό δικαστήριο.

Στην εισαγωγή του βιβλίου σημειώνεται: «Μια άλλη αδυναμία του λεξικού μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτή: εστιάζει στο “κέντρο” της πολιτικής ζωής.» Στο επίκεντρο βρίσκονται επομένως οι πρωταγωνιστές και η γλώσσα του κέντρου. Η σύνοψη που προηγήθηκε δεν μπορεί να καλύψει όλα όσα έγιναν στην Τουρκία τον 20ο αιώνα. Παρέχει όμως το γενικό πλαίσιο εντός

του οποίου κινείται το βιβλίο. Μεγάλος απών είναι το Κουρδικό ζήτημα, το οποίο ξεκινά να παίζει σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή της Τουρκίας από τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Το λεξικό περιλαμβάνει λήμματα που σχετίζονται με το Κουρδικό, αν και ο αριθμός τους είναι περιορισμένος. Στην πρώτη επιλογή των όρων προς μετάφραση είχε προστεθεί και το λήμμα «*Dağ Türkleri*/Βουνίσιοι Τούρκοι», όπως αποκαλούνταν επίσημα οι Κούρδοι από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Λόγω στενότητας χρόνου του μεταφραστή, ο όρος δεν συμπεριλήφθηκε τελικά. Η ολοκληρωμένη μετάφραση του λεξικού θα συμπληρώσει αυτό το κενό.

Γ. ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα για τη στρατηγική που ακολουθήθηκε κατά τη μετάφραση, χάρη στην ανάλυση που προηγήθηκε σχετικά με το κειμενικό είδος και με τις ανάγκες του αναγνωστικού κοινού. Συγκεκριμένα, ο πληροφοριακός –κατά βάση– χαρακτήρας του ΚΠ επιβάλλει να δοθεί προτεραιότητα στη μεταφορά του μηνύματός του έναντι της μορφής. Επομένως επιχειρήθηκε η επίτευξη της, κατά Nida, δυναμικής ισοδυναμίας, δίνοντας προτεραιότητα στη σημασιολογική αντιστοιχία (Nida 1964: 159, στο Munday 2016: 68). Ακολουθώντας την αρχή του ισοδύναμου αποτελέσματος (Nida, ό.π.), καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε η σχέση μηνύματος-δέκτη (αναφορικού περιεχομένου-αναγνωστικού κοινού) να παραμείνει η ίδια στα δύο κείμενα.

Βασικό εργαλείο σε αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η στρατηγική της αποσαφήνισης, η οποία «αφορά στην τάση για ανάλυση των περιγραφομένων, π.χ. μέσω επεξήγησης, χρονικής εξειδίκευσης, ανάλυσης, κ.ο.κ της παρατιθέμενης στο πρωτότυπο σημασιολογικής πληροφορίας» (Baker 1996: 180, στο Σαριδάκης 2012: xxv). Πραγματολογική αποσαφήνιση μέσω σημείωσης του μεταφραστή επιδιώχθηκε, για παράδειγμα, στις εξής περιπτώσεις, για τη διευκρίνιση του έτους στην ημερομηνία που παρατίθεται.

ΚΠ	ΚΣ
12 Eylül müdahalesiyle kapatılan Cumhuriyet Senatosu'na [...]	Η Γερουσία της Δημοκρατίας διαλύθηκε με το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου [ΣτΜ: 1980] .
12 Mart darbesi döneminde güvenlik kuvvetlerince gerçekleştirilen ev baskınlarında "yaşak ve sakıncalı" kitap araması yapılırken; [...]	Την περίοδο του πραξικοπήματος της 12ης Μαρτίου [ΣτΜ: 1971] , οι δυνάμεις ασφαλείας πραγματοποιούσαν εφόδους στα σπίτια αναζητώντας «απαγορευμένα και επικίνδυνα» βιβλία.

Ο αναγνώστης του ΚΠ δεν έχει δυσκολία να αντιληφθεί για ποια χρονική περίοδο γίνεται λόγος, με τον ίδιο τρόπο που ο Έλληνας αναγνώστης θα καταλάβαινε την απλή αναφορά στην 21η Απριλίου ή την 4η Αυγούστου. Η αποσαφήνιση χρησιμεύει ώστε ο αναγνώστης του ΚΣ να μην χρειαστεί να διακόψει την ειρμό του για να αναζητήσει την ακριβή χρονολογία.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, χρησιμοποιήθηκαν επίσης υποσημειώσεις για την εισαγωγή πραγματολογικού περιεχομένου. Στο παράδειγμα που ακολουθεί, οι όροι «κρατισμός» και «λαϊκισμός» στο συγκεκριμένο συγκεκριμένο έχουν διαφορετική σημασία από τη συνηθισμένη. Η επεξήγηση που παρατίθεται διευκρινίζει το πλαίσιο χρήσης των λέξεων.

ΚΠ	ΚΣ
Örneğin, İnönü'nün şu sözlerine bakılırsa "ortanın solu" yaklaşımı özde hiçbir yenilik içermiyordu: "CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayışadır." "Aslında, laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun".	Για παράδειγμα, αν λάβουμε υπόψη τις παρακάτω δηλώσεις του Ινονού, η προσέγγιση «αριστερά του κέντρου» στην ουσία δεν έφερνε κάτι νέο: «Το ΡΛΚ είναι από τη φύση του κόμμα κρατιστικό⁵, και με την ιδιότητα αυτή φυσικά χαρακτηρίζεται από νοοτροπία αριστερά του κέντρου», και «Στην πραγματικότητα, από τη στιγμή που ταχθήκαμε υπέρ του κοσμικού κράτους, βρισκόμαστε αριστερά του κέντρου. Εάν είσαι λαϊκιστής⁶, τοποθετείσαι αριστερά του κέντρου». ⁵ ΣτΜ: Ο κρατισμός (<i>devletçilik</i>), κομμάτι του κεμαλισμού, προτάσσει τον ρόλο του κράτους στην οικονομική ζωή. Βλ. ZÜRCER (Erik J.), Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας [Turkey. A modern history], μετάφραση ΚΕΧΡΙΩΤΗΣ (Βαγγέλης), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004 [1993], σ. 248. ⁶ ΣτΜ: Η αρχή του λαϊκισμού (<i>halkçılık</i>) επίσης αποτελεί συστατικό στοιχείο της κεμαλικής ιδεολογίας και αφορά την υπέρβαση των ταξικών συμφερόντων, προς όφελος των συμφερόντων ολόκληρου του έθνους. Βλ. ZÜRCER (Erik J.), όπ. π., σ. 247.

Στο παραπάνω παράδειγμα παρατηρούμε επίσης τον κίνδυνο χρήσης ψευδόφιλης λέξης για να αποδοθεί το «*laik(iz)*», δάνειο στα τουρκικά από τα γαλλικά (*laïque*). Στις δύο γλώσσες, η

λέξη υποδηλώνει τους υπέρμαχους του κοσμικού κράτους. Μολονότι μπορεί να γίνει κατανοητή με αυτή την έννοια στα ελληνικά όταν γίνεται αντιδιαστολή «λαϊκός/κληρικός», συνήθως υπερτερούν οι σημασίες της λέξης που σχετίζονται με τον λαό (βλ. ΛΚΝ, λήμμα «λαϊκός»). Για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε η παράφραση «υπέρ του κοσμικού κράτους».

Στο πλαίσιο της αποσαφήνισης μπορούμε να εντάξουμε και τη χρήση παραρτήματος εικόνων, οι οποίες βοηθούν στην κατανόηση των λημμάτων «Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός» και «Σιδερένιο άσπρο άτι». Ο αναγνώστης του ΚΠ πιθανότατα κάνει άμεσα το συσχετισμό λήμματος-εικόνας στις δύο αυτές εκφράσεις. Η πρώτη αφορά σύνθημα και αφίσα που χρησιμοποίησε το Δημοκρατικό κόμμα πριν από τις εκλογές του 1950. Η δεύτερη σχετίζεται με το έμβλημα που χρησιμοποίησαν οι συνεχιστές του Δημοκρατικού Κόμματος μετά τη διάλυσή του. Αν και οι εικόνες περιγράφονται στα δύο λήμματα, θα ήταν άδικο ο Έλληνας αναγνώστης να μην μπορεί να κάνει παρόμοια σύνδεση.

Σε επόμενη ενότητα θα αναφερθούμε αναλυτικά και σε περιπτώσεις συντακτικής αποσαφήνισης, η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην παραγωγή ενός ΚΣ με φυσιολογική ροή του λόγου και χωρίς αμφισημίες. Στο μεταξύ, η ανάλυση του κειμένου με βάση το λεκτικό θα μας επιτρέψει να εξετάσουμε περισσότερο λεπτομερώς τις μεταφραστικές επιλογές. Γι' αυτό τον σκοπό, θα επικεντρωθούμε στο εξής στην αποτύπωση των επιλογών μας στα τρία μεταβλητά στοιχεία του λεκτικού, δηλαδή στο πεδίο, τον τόνο και τον τρόπο (Munday 2016: 142-149). Το πρώτο έχει να κάνει με το περιεχόμενο του κειμένου και περιλαμβάνει θέματα όπως είναι η ορολογία και η απόδοση κύριων ονομάτων.

Γ.1. Πεδίο

Σε γενικές γραμμές, δεν χρησιμοποιείται ειδική ορολογία στο βιβλίο. Η εισαγωγή του βιβλίου και συγκεκριμένα λήμματα είχαν ένα πιο εξειδικευμένο λεξιλόγιο, πολιτικό ή οικονομικό. Για παράδειγμα, ο όρος «*çok partili hayat*» αποδόθηκε ως «πολυκομματισμός» (κατά λέξη: πολυκομματική ζωή). Το λήμμα «Άσκαλε» περιείχε επίσης αρκετές λέξεις που σχετίζονται με την εφορία και το φορολογικό σύστημα, οι οποίες αποδόθηκαν όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

ΚΠ	ΚΣ
Servet Vergisi	φόρος περιουσίας
İstanbul Defterdarı	προϊστάμενος της Εφορίας Κωνσταντινούπολης
mükellef	υπόχρεος
verginin matrahı	φορολογική βάση
devlet harcamaları	κρατικές δαπάνες

Στο ίδιο λήμμα αναφερόμαστε στο «βαρλίκ βεργκισί», το οποίο θα μπορούσε να αποδοθεί ως «φόρος περιουσίας» ή «φόρος κεφαλαίου». Πρόκειται όμως για ειδική κατηγορία φόρου, που ομοίός του δεν επιβλήθηκε άλλοτε, και ο οποίος στόχευε τις μη μουσουλμανικές κοινότητες της χώρας. Λόγω της μοναδικότητάς του και του ρατσιστικού περιεχομένου του, έχει περάσει στη βιβλιογραφία αμετάφραστος (βλ. Zürcher 2004: 267). Παρόμοια έχει ενταχθεί και στο ιδίωμα των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης, που τον αποκαλούν «βαρλίκι».

Στην πολιτική ορολογία, προβληματισμό προκάλεσε η μετάφραση του λήμματος «Λευκή Επανάσταση» (*Beyaz İhtilâl*). Στο ίδιο λήμμα γίνεται λόγος για ένα ακόμη πολιτικό γεγονός, την «Άσπρη Ανατροπή» (*Ak Devrim*), με όνομα συνώνυμο. Για να γίνει εμφανής η αντιδιαστολή, χρησιμοποιήθηκαν τα συνώνυμα «λευκή-άσπρη» που υπάρχουν και στα ελληνικά. Ομοίως επιλέχθηκε η λέξη «ανατροπή», η οποία μπορεί μεν να απομακρύνεται από την έννοια της επανάστασης, πλησιάζει ωστόσο στο ίδιο το πολιτικό γεγονός που περιγράφει, δηλαδή το πραξικόπημα του 1960.

Όσον αφορά τα ονόματα των κομμάτων, αυτά μεταφράστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν τα ακρωνύμιά τους στα ελληνικά (π.χ. Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, ΡΛΚ). Εναλλακτικά θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί τα τουρκικά ακρωνύμια, όπως συμβαίνει συχνά στον Τύπο. Η στρατηγική που τελικά επιλέχθηκε προσφέρει το πλεονέκτημα της απουσίας παρεμβολών από άλλο αλφάβητο και γλώσσα. Επίσης, είναι διαδεδομένη στην ελληνική βιβλιογραφία (βλ. Zürcher 2004, σε μετάφραση Κεχριώτη που χρησιμοποιήθηκε ως οδηγός), οπότε θα βοηθήσει τον αναγνώστη που χρησιμοποιεί το λεξικό παράλληλα με ένα εγχειρίδιο.

Στο σημείο αυτό, αξ σημειωθεί η επιρροή που άσκησε η μετάφραση από τον Βαγγέλη Κεχριώτη της *Σύγχρονης ιστορίας της Τουρκίας*, βιβλίου του Erik J. Zürcher. Ο ρόλος του βιβλίου ως σημαντική πηγή στα ελληνικά επιβεβαιώνεται από τη συχνή συμπερίληψή του στη βιβλιογραφία σχετικών εισαγωγικών μαθημάτων στο πανεπιστήμιο. Μιας και ένας από τους στόχους της παρούσας μετάφρασης είναι να βοηθήσει τον αναγνώστη ενός πληρέστερου

εγχειριδίου, αρκετές από τις επιλογές του Κεχριώτη διατηρήθηκαν ώστε να διευκολυνθεί η αναζήτηση των όρων. Για παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε το σύνθημα «Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός» (*Yeter Söz Milletindir*). Ο Κεχριώτης μεταφράζει τη λέξη «*millet*» ως λαό (Zürcher 2004: 287) και όχι ως έθνος, που είναι η πρώτη σημασία της σήμερα. Επιλέγει πιθανόν αυτή την απόδοση, για να κρατήσει τον χαρακτήρα της φράσης ως πολιτικού σλόγκαν, αποφεύγοντας να ανεβάσει το επίπεδο του λόγου. Άλλωστε η λέξη διατηρεί και την έννοια του «λαού» (Tuncay και Καρατζάς 2000: 508). Αντίστοιχη επίδραση στη μετάφραση του *Bursa Nutku* ως «Λόγου της Προύσας» είχε η χρήση από τον Κεχριώτη της λέξης «Λόγος» για να αποδώσει μια πολύ πιο σημαντική ομιλία του Κεμάλ Ατατούρκ, που έχει περάσει στην ιστορία με το όνομα *Nutuk* (Zürcher 2004: 239).

Περνώντας στα ανθρωπωνύμια, ο γενικός κανόνας που ακολουθήθηκε ήταν να μεταγραφούν τα ονόματα στα ελληνικά, όσο γίνεται απλούστερα. Πολλοί από τους πρωταγωνιστές είναι άλλωστε ήδη γνωστοί στο ελληνικό κοινό (π.χ. Ντεμιρέλ, Ετσεβίτ...). Έγινε επίσης προσπάθεια να αποδοθεί καλύτερα ο τρόπος προφοράς των ονομάτων. Σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, η σωστή απόδοση έρχεται σε σύγκρουση με τον καθιερωμένο τύπο (Ετζεβίτ αντί για Ετσεβίτ, Αγιέντε αντί για Αλιέντε). Εκεί προτιμήθηκε η μορφή του ονόματος όπως είναι ήδη γνωστό στο ελληνικό κοινό.

Τα τοπωνύμια δεν ήταν ιδιαίτερο πρόβλημα για την ελληνική μετάφραση του κειμένου, καθώς τα περισσότερα ήταν ήδη γνωστά. Το γεγονός αυτό από τη μία έλυνε τα χέρια του μεταφραστή, από την άλλη προκαλούσε νέους προβληματισμούς. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την «*İstanbul*». Η σχετική βιβλιογραφία, όταν τα κείμενα αφορούν την Τουρκική Δημοκρατία και όχι την Οθωμανική αυτοκρατορία, τείνει σταδιακά να χρησιμοποιεί την λέξη σε μεταγραφή. Ίσως η οδός που ακολουθήσαμε να χαρακτηριστεί συντηρητική, προτιμήσαμε όμως την καθιερωμένη ονομασία της πόλης: «Κωνσταντινούπολη». Στόχος ήταν η διατήρηση των συμβάσεων της γλώσσας-στόχου, μιας και η ξενική μετάφραση θα απομάκρυνε από την επικέντρωση στον πληροφοριακό χαρακτήρα του κειμένου. Ο παρακάτω πίνακας περιέχει τη μοναδική εξαίρεση στον κανόνα αυτό, όπου κρατήσαμε τη σύντομη εκδοχή «Πόλη», καθώς πρόκειται για απόδοση προφορικού λόγου.

ΚΠ	ΚΣ
İşte Paşam İstanbul	Ιδού η Πόλη, πασά μου

Γ.2. Τόνος

Το ΚΠ αποτελεί κράμα επιστημονικού και δημοσιογραφικού/πολιτικού λόγου, διακρίνεται επομένως από υβριδικό ύφος. Από τη μία πλευρά, γίνεται παράθεση γεγονότων με ουδέτερο τόνο· από την άλλη, οι συγγραφείς εγκαταλείπουν το αυστηρό ύφος όταν το επιτρέπει το λήμμα, κρατώντας έτσι το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Το ΚΣ ακολουθεί τις διακυμάνσεις, διαφυλάσσοντας το υβριδικό ύφος, όπως φαίνεται στα παραδείγματα που ακολουθούν.

Παράδειγμα ουδέτερου ύφους (εισαγωγή)

ΚΠ	ΚΣ
Elinizdeki kitap, Cumhuriyet dönemi siyasal hayatımızın ürettiği kendine özgü bir "dil",e, sınırlı bir yaklaşma çabasıdır.	Το ανά χείρας βιβλίο αποτελεί μια περιορισμένη προσπάθεια προσέγγισης της ιδιαίτερης «γλώσσας» που παρήγαγε η πολιτική ζωή της Τουρκίας την περίοδο της Δημοκρατίας.

Παράδειγμα ανεπίσημου ύφους (6ος Λένιν)

ΚΠ	ΚΣ
Tıpkı , o dönemin mahkeme belgelerinde rastlanan "Marksist Leninist ve hatta Maoist" suçlaması gibi!	Ακριβώς όπως και η κατηγορία «Μαρξιστής–Λενινιστής, και μάλιστα Μαοϊστής» , που απαντάται σε δικογραφίες της περιόδου!

Το επίρρημα στην αρχή και το θαυμαστικό στο τέλος, σε συνδυασμό με το περιεχόμενο της παρένθεσης, απομακρύνονται από το ακαδημαϊκό ύφος της εισαγωγής του βιβλίου, χρωματίζοντας το κείμενο και προσδίδοντας ζωντάνια.

Στον πίνακα που ακολουθεί έχουμε συγκεντρώσει μερικά ακόμη παραδείγματα ποικιλίας ύφους, παρμένα κυρίως από παραθέματα πολιτικών ομιλιών ή άρθρων του Τύπου.

ΚΠ	ΚΣ
[...] sol basında, Allende'ye benzemenin bir onur olduğu, Ecevit'in Demirel gibi, "şapkasını alıp kaçmak yerine Allende gibi faşizme	Ο αριστερός Τύπος έβλεπε τον παραλληλισμό με τον Αλιέντε ως τίτλο τιμής και προέβλεπε ότι ο Ετσεβίτ, σε αντίθεση με τον Ντεμιρέλ,

direneceği" öne sürüldü.	δεν « θα έπαιρνε το καπελάκι του να φύγει , αλλά θα έμενε να αντισταθεί στον φασισμό, όπως ο Αλιέντε».
Bayar, Demokrat Parti iktidarı döneminde Devlet Su İşleri genel müdürü olan Demirel'den, " bizim su müdürü " diye küçümseyerek söz ederken [...]	Ο Μπαγιάρ αποκαλούσε απαξιωτικά τον Ντεμιρέλ « δικό μας διευθυντάκο Υδάτων », επειδή είχε διατελέσει γενικός διευθυντής Υδραυλικών Έργων επί κυβέρνησης Δημοκρατικού Κόμματος.
Türk genci, inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. [...] Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla , nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır.	Οι επαναστατικές μεταρρυθμίσεις και το καθεστώς ανήκουν στον Τούρκο νέο. Αυτός είναι ο θεματοφύλακάς τους. [...] Θα επέμβει αμέσως. Θα διαφυλάξει τα επιτεύγματά του με τα γυμνά του χέρια, με πέτρες, με ρόπαλα και με όπλα , με όποιο μέσο διαθέτει.
Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını da görür.	Όποιος επιθυμεί να ζήσει σε έναν τέτοιο κόσμο, βλέπει και το δικό του τυχερό αστέρι στην αμερικανική σημαία .

Το πρώτο παράδειγμα είναι από το λήμμα «Αλιέντε-Μπουλέντε». Το ίδιο το λήμμα αποτελεί λογοπαίγνιο και παραλληλισμό του Σαλβαδόρ Αλιέντε με τον Μπουλέντ Ετσεβίτ. Προσπαθήσαμε να κρατήσουμε την ομοιοκαταληξία, η οποία όμως στα τουρκικά είναι πιο επιτυχημένη, καθώς εκεί ο Αλιέντε προφέρεται Αλέντε (Αλέντε-Μπουλέντε). Στο παράδειγμα του πίνακα χρησιμοποιήθηκε η φράση «παίρνω το καπελάκι μου και φεύγω» από τη γνωστή σκηνή με τον Γιώργο Κωνσταντίνου, μεταφέροντας τον σαρकाσμό του ΚΠ.

Η δεύτερη περίπτωση είναι από το λήμμα «Διευθυντής Υδάτων». Γίνεται χρήση της υποκοριστικής κατάληξης «διευθυντάκος», και πάλι για να μεταφερθεί καλύτερα το ειρωνικό ύφος των λόγων του Τζελάλ Μπαγιάρ.

Το τρίτο παράδειγμα είναι απόσπασμα από τον λόγο της Προύσας, μια ομιλία που αποδίδεται στο Ατατούρκ και χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια από όλες τις πολιτικές παρατάξεις. Οι κοφτές εκφράσεις, η παραστατικότητα και οι έντονες εικόνες του πολιτικού λόγου αποδόθηκαν με αντίστοιχο τρόπο στο ΚΣ.

Τελευταίο είναι ένα παράδειγμα από τον όρο «Μιζούρι», στο οποίο παρατίθενται τα λόγια δημοσιογράφου που αντικατοπτρίζουν το φιλοαμερικανικό κλίμα που επικρατούσε αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Διατηρήθηκε, επομένως, η ισχυρή εικόνα που συνδέει το τυχερό αστέρι με την αστερόεσσα των ΗΠΑ.

Ωστόσο, ας σημειωθεί ότι η έμφαση στον πληροφοριακό χαρακτήρα δεν επέτρεπε πάντα την πλήρη μεταφορά του τόνου. Για παράδειγμα, τα πολιτικά σλόγκαν μεταφράστηκαν δίνοντας σημασία στο αναφορικό τους περιεχόμενο και όχι στην ομοιοκαταληξία ή την παρήχηση που περιέχουν στο ΚΠ. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω περίπτωση, από το λήμμα Μαύρο Παιδί «Καράογλαν».

ΚΠ	ΚΣ
«Halkın kara bahtını Karaoğlan yenecektir»	«ο Καράογλαν θα διώξει τη μαύρη μοίρα του λαού»

Από την άλλη πλευρά, αξιοποιήθηκε κάθε ευκαιρία που θα μπορούσε να ισοσκελίζει τέτοιου είδους απώλειες. Ας αναφέρουμε εδώ τη μετάφραση του λήμματος «*Demir Kırat*» ως «Σιδερένιο Άσπρο Άτι». Μολονότι θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί η λέξη «άλογο», η μετάφραση περιέχει τελικά το «άτι». Ερχόμαστε έτσι πιο κοντά στο ΚΠ, χρησιμοποιώντας στη γλώσσα-στόχο μια λέξη τουρκικής ετυμολογίας, η οποία μεταφέρει παράλληλα την εικόνα του ρωμαλέου αλόγου. Σκοπός είναι η δημιουργία παρόμοιας εντύπωσης στον Έλληνα αναγνώστη.

Γ.3. Τρόπος

Θα εξετάσουμε στη συνέχεια τα συνεκτικά στοιχεία που δομούν το κείμενο και τις απαραίτητες αλλαγές στη σύνταξη, ώστε η μετάφραση να επιτυγχάνει τον σκοπό της. Επισημαίνεται ότι και πάλι στόχος είναι η επίτευξη της δυναμικής ισοδυναμίας, μέσω της στρατηγικής της συντακτικής αποσαφήνισης. Για την τελευταία, ο Σαριδάκης (2012: xxix) αναφέρει ότι «καθοδηγείται [...] από την ανάγκη το ΚΣ να μπορεί να λειτουργήσει στη γλώσσα και τον πολιτισμό-στόχος, αυτοτελώς ως πρωτογενές κειμενικό δείγμα, ανεξάρτητο της δομής και του κώδικα του ΚΠ». Συνεπώς, το κείμενο πέρασε από «συντακτικό φίλτρο», προκειμένου να έρθει εγγύτερα στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της τουρκικής γλώσσας είναι η χρήση μετοχών (*ortaçlar*) που επιτρέπουν την ανάπτυξη εξαιρετικά μακροσκελών περιόδων με συνεχείς δευτερεύουσες προτάσεις. Στα αποσπάσματα με ακαδημαϊκό λόγο, η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα ενισχυμένη. Απαιτείται η αλλαγή της σύνταξης στο ΚΣ, ώστε το κείμενο να έρθει κοντά στις συμβάσεις της

γλώσσας-στόχου. Το σχετικό παράδειγμα που ακολουθεί είναι από την εισαγωγή του κειμένου, όπου μία περίοδος χρειάστηκε να σπάσει σε τρία κομμάτια. Το ρήμα στο ΚΠ βρίσκεται στο τέλος της περιόδου και έχει επισημανθεί με πλάγια γράμματα. Με έντονα γράμματα σημειώσαμε τις μετοχές, οι οποίες αντικαταστάθηκαν όλες από ρήματα. Στη μεσαία στήλη παρουσιάζεται ένα μεταβατικό στάδιο μετάφρασης, κοντά στη σύνταξη του ΚΠ. Αλλαγές αυτού του είδους έγιναν σε όλο το μήκος του κειμένου.

ΚΠ	Μεταβατικό στάδιο	ΚΣ
Bu nedenle, örneğin, halk arasında kullanılan ve kararlı bir siyasal tercihin bulunmadığını ,	Για τον λόγο αυτό, για παράδειγμα, [εκφράσεις] που χρησιμοποιούνται στην καθομιλουμένη και δεν εμπεριέχουν σταθερή πολιτική προτίμηση,	Για τον λόγο αυτό, δεν συμπεριλήφθηκαν πολλές εκφράσεις με πολιτικό περιεχόμενο αλλά χωρίς αυτή τη σύνδεση, όπως για παράδειγμα το «Κόμμα του Ψωμιού/ <i>Ekmek Partisi</i> ».
partiler arasındaki program ve ideoloji farklarından çok geçim sıkıntısıyla ilgilenildiğini anlatan "Ekmek Partisi"	όπως το «Κόμμα του Ψωμιού/ <i>Ekmek Partisi</i> », που σχολιάζει μάλλον την έλλειψη των προς το ζην και όχι τις διαφορές μεταξύ των προγραμμάτων και των ιδεολογιών των κομμάτων,	Η έκφραση αυτή χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη και δεν εμπεριέχει σταθερή πολιτική προτίμηση· σχολιάζει μάλλον την έλλειψη των προς το ζην και όχι τις διαφορές μεταξύ των προγραμμάτων και των ιδεολογιών των κομμάτων.
ya da siyasetçilerin hamasi nutuklarını tiye alan "Vatan–Millet–Sakarya" gibi siyasal içerikli pek çok deyim kapsam dışında tutulmuştur .	ή το «Πατρίδα–Έθνος–Σαγγάριος/ <i>Vatan–Millet–Sakarya</i> », που χρησιμοποιείται για τη διακωμώδηση ηρωικών λόγων των πολιτικών: πολλές τέτοιες εκφράσεις με πολιτικό περιεχόμενο δεν συμπεριλήφθηκαν .	Παρομοίως δεν συμπεριλήφθηκε η έκφραση «Πατρίδα–Έθνος–Σαγγάριος/ <i>Vatan–Millet–Sakarya</i> », που χρησιμοποιείται για τη διακωμώδηση ηρωικών λόγων των πολιτικών.

Ας σημειωθεί επίσης ότι ο πειρασμός για τον μεταφραστή να αποδώσει τις μετοχές με δευτερεύουσες προτάσεις ήταν μεγάλος, λόγω του ρόλου που παίζουν οι μετοχές στη γλώσσα-πηγή. Σε διαδοχικές φάσεις αναθεώρησης, αρκετές από τις μετοχές αντικαταστάθηκαν τελικά από ονοματικά σύνολα, φέρνοντας και πάλι το κείμενο πιο κοντά στις συμβάσεις της γλώσσας-στόχου. Το παράδειγμα που ακολουθεί είναι και πάλι από την εισαγωγή του λεξικού.

ΚΠ	Μεταβατικό στάδιο	ΚΣ
Bu kitabın tamamlanmasıyla yayımlanması arasında geçen sürede [...]	Την περίοδο από τη στιγμή που ολοκληρώθηκε το βιβλίο μέχρι που εκδόθηκε [...]	Από την ολοκλήρωση της συγγραφής μέχρι την έκδοση του βιβλίου [...]

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η μετάφραση και ο σχολιασμός αποσπάσματος από λεξικό πολιτικών εκφράσεων της Τουρκίας. Στην πρώτη ενότητα καταδείχθηκε η σημασία πρότερης ανάλυσης του ΚΠ όσον αφορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (αναγνωστικό κοινό, γλωσσική ποικιλία, κειμενικό είδος) και του σκοπού της μεταφραστικής εργασίας, προκειμένου να αποσαφηνιστεί το πλαίσιο εντός του οποίου καλείται να εργαστεί ο μεταφραστής.

Στη δεύτερη ενότητα, η διακειμενική ανάλυση με βάση το λεκτικό ανέδειξε λεπτομερέστερα τις μεταφραστικές αλλαγές που συντελέστηκαν, σε επίπεδο πεδίου, τόνου και τρόπου. Συγκεκριμένα, το κειμενικό είδος παρουσίαζε προκλήσεις όσον αφορά τη χρήση ορολογίας και κύριων ονομάτων (πεδίο). Σε επίπεδο τόνου, το ύφος του ΚΠ χαρακτηρίστηκε ως υβριδικό, κράμα ακαδημαϊκού και πολιτικού/δημοσιογραφικού λόγου. Τέλος, η συνοχή του ΚΣ επέβαλε την πραγματοποίηση σημαντικών συντακτικών αλλαγών (τρόπος).

Εν κατακλείδι, οι τεχνικές που αναφέραμε παραπάνω μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να ολοκληρωθεί η μετάφραση του λεξικού. Οι παρατηρήσεις αναφορικά με την πρότερη ανάλυση και τις στρατηγικές που ακολουθήθηκαν θα αποδειχθούν χρήσιμες κατά την ενασχόληση με αντίστοιχα κείμενα στο μέλλον.

E. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baker, M. (1996) «Corpus-based Translation Studies. The Challenges that Lie Ahead». Σε Somers, H. (Επιμ.). *Terminology, LSP and Translation. Studies in Language Engineering in Honour of Juan C. Sager*. Άμστερνταμ: John Benjamins, 175-186.
- Munday, J. (2016) *Introducing translation studies: Theories and applications*. Λονδίνο: Routledge.
- Nida, E. A. (1964) *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Tuncay, F. και Καρατζάς Α. (2000) *Τουρκοελληνικό Λεξικό*. Αθήνα: Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού.
- Zürcher, E. J. [2004 (1993)], Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας [Turkey. A modern history], μετάφραση Κεχριώτης, Β., Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- «Λαϊκός -ή -ό». (1998) Σε *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) < https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BB%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C%CF%82&dq= > πρόσβαση 20 Μαΐου 2021.
- Σαριδάκης, Γ. (2012) «Μεταφραστικό Επίμετρο». Σε Cassese, A. *Διεθνές Δίκαιο*. Αθήνα: Gutenberg, xiii-xxxv.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α — ΚΕΙΜΕΝΟ-ΠΗΓΗ

SUNUŞ

Elinizdeki kitap, Cumhuriyet dönemi siyasal hayatımızın ürettiği kendine özgü bir "dil"e, sınırlı bir yaklaşma çabasıdır. Turistler için hazırlanmış "kolay konuşma" kılavuzları bir dili ne kadar kapsayabilirse, bu sözlük de siyasal edebiyatımızı o denli kapsıyor. Tabii, bu sınırlığın, "işin doğası" ve sözlüğü hazırlayanların yetersizliklerden çok daha iradi bir nedeni de var: bu sözlükte yer alan deyimleri seçerken gözettiğimiz ölçütler. Bu ölçütleri şöylece sıralamak mümkün:

Her şeyden önce, deyimın belirli bir siyasal olaya bağlı olarak üretilmiş olmasına dikkat edildi. Bu nedenle, örneğin, halk arasında kullanılan ve kararlı bir siyasal tercihin bulunmadığını, partiler arasındaki program ve ideoloji farklarından çok geçim sıkıntısıyla ilgilenildiğini anlatan "Ekmek Partisi" ya da siyasetçilerin hamasi nutuklarını tiye alan "Vatan–Millet–Sakarya" gibi siyasal içerikli pek çok deyim kapsam dışında tutulmuştur. Gerçi, örneğin "Ekmek Partisi" deyimini de bir siyasal gelişmeye –çok partili hayata– bağlıdır ancak, bu sözlük çerçevesinde bizi ilgilendiren çok daha belirli siyasal olaylardan hareketle üretilen deyimler oldu. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi–Demokrat Parti ilişkilerinin zaman zaman yumuşaması ve duruma "Bahar Havası" denilmesi gibi.

İkinci olarak, deyimın olgusal içeriğinin zengin olmasına, bu deyimden hareketle siyasal hayatımızın herhangi bir ânını, dönemini ya da belirli bir yönünü anlama/anlatma olanağının bulunmasına dikkat edildi. Pek çok deyim de böyle bir özelliğinin bulunmadığını ya da görece sınırlı olduğunu düşündüğümüz için dışarıda bıraktık. (Bu kitabın tamamlanmasıyla yayımlanması arasında geçen sürede, genel çerçeveyi biraz deforme eden ama sonuçta okuyucu yararına bir gelişme oldu; ve yayınevinin önerisi üzerine, popüler siyasi söylemin demirbaş ifade kalıplarından kimi örnekler de sözlüğe dahil edildi: "Dış mihraklar" ya da "tüyü bitmemiş yetim" gibi... Sayıları yirmiyi bulan bu tür maddelerin tamamı Can Kozanoğlu tarafında yazılmıştır. Kendisine özel olarak teşekkür borçluyuz.)

Dikkate alınan diğer bir ölçüt de deyimın popülerliği oldu. Ne var ki, sanılabileceğinin aksine, bir deyimın gerçekten popüler olup olmadığını saptamak, son derece insani bir engel –algıda seçicilik– yüzünden hiç de kolay olmadı. Deyimleri saptamak amacıyla yardım istediğimiz kişilerin ve bu arada bizlerin hatırladıkları o kadar farklıydı ki... Bu nedenle, popülerliği

saptayabilmek için deyimlerin gazete ve konuyla ilgili kitaplarda sıklıkla yer alıp almadığını dikkate aldık. Tabii böylece gazeteci ve yazarların seçimlerini genelleştirmiş olduk, ancak onların zaten bizlerle tarihimiz arasında bulunduklarını düşününce...

Sözlüğün bir de zaman sınırı var. Deyimler, 20 Ekim 1991 genel seçimlerinin sonrasına taşmayacak şekilde sınırlandırıldı.

Hemen farketilebilecek bir eksiklik de sözlüğün, siyasal hayatımızın "merkez"ine odaklanmış olması. Umarız bu çalışma, Sosyalist, İslâmcı, Milliyetçi vs. kesimlerin "dil"leri üzerine de bir ilgi çeker ve bu konuda çalışmayı düşünenleri şevklendirir. Bu arada, yerel siyasal deyimleri toplayan sözcükler de ilginç olabilir.

Sonuç olarak, öyle umuyoruz ki, bütün eksikliklerine rağmen, hem bir başvuru kaynağı hem de bir "popüler tarih" kitabı olarak tasarlanan bu sözlük her iki yönüyle de işlevi olur.

BASKIN BIÇAKÇI

Ebedi Şef — Aralık 1938'de, Cumhuriyet Halk Partisi tüzüğü değiştirilerek İsmet İnönü partinin değişmez genel başkanlığına getirilirken, Kemal Atatürk de "Partinin Bânisi (kurucusu) ve Ebedi Başkanı" olarak kabul edildi. Bu tarihten sonra İsmet İnönü "*Milli Şef*" olarak adlandırılırken, Atatürk de "Ebedi Şef" olarak anılmaya başlandı.

Atatürk yaşarken, "Büyük Önder", "Gazi Hazretleti", "Büyük Halaskâr" gibi nitelemelerin yanında "Şef", "Büyük Şef" ya da "Yüksek Şef" olarak da adlandırıldı. Gerçekte, tek parti yönetimi boyunca, hakim siyasi ideolojinin merkezi kavramı ve kurumsal yapının en tepedeki organı, "şeflik" olmuştur. Başbakan Celâl Bayar'ın Kasım 1937'de okuduğu hükümet programı bu durumu ortaya koymaktadır: "Hükümet, Şef'in bu kürsüden verdiği ana direktiflerin ışığı altında çalışacaktır...

Bütün direktifler Şef'in lisanında aydınlanmaktadır...

Şef'in bize verdiği emir ve ideoloji budur...

Şef'in emrettiği ikinci endüstrileşme planı için hazırız.

Türk milleti Şef'in iradesi istikametinde yürüyecektir"... Tarihçi Mete Tuncay, "Ebedi Şef" kültürünün, "Milli Şef'e karşı bir muhalefet aracı olarak ortaya çıktığını söylemektedir. "Yani Atatürk'ü övmekle, dolaylı olarak baştaki Cumhurbaşkanı İsmet Paşa küçültülüyor". 14 Kasım 1938'de ilk kez "Ebedi Şef" deyimini kullanan Nadir Nadi de, Atatürk'ün "Ebedi Şef" olarak

kabulüyle, "bundan böyle yaşayan 'kudretli'lere artık şef denmeyeceği umuduna" kapıldığını yazar.

Allende–Büllende — Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit ile, 1970 yılında seçimle geldiği iktidardan 1973'te askeri darbeye devrilen ve öldürülen Şilili sosyalist lider Salvador Allende arasında AP önderi Demirel'ce yapılan benzetme.

1973 seçimlerine, genel af, toprak reformu, madenlerin ve petrolün devletleştirilmesi vaadleriyle giren CHP, 1969'da % 27.4 olan oylarını % 33.3'e çıkarırken, Ecevit'in popülaritesi de hızla yükseliyordu. Halkla bütünleşmekten, düzenin değişmesi gerektiğinden söz eden Ecevit'in yükselişi sağ kesimi kaygılandırdı. Sağ basın Ecevit'ten, gazeteci Bedii Faik'in yakıştırmasıyla "Büllende" diye söz ediyor, böylelikle, seçmene "komünist" olduğu mesajı verilirken, Ecevit'in kendisine de Allende'nin sonu hatırlatıyordu. Adalet Partisi genel başkanı Süleyman Demirel de, 1975 yılında Ecevit'i "Allende taklitçisi" ilan etti. Ecevit ise Allende–Büllende benzetmesine tepkisini, bir Allende olmak istemediğini, "düzeni çarkı durdurarak değil çark dönerken" değiştireceğini söyleyerek belirtti.

Allende benzetmesi Ecevit'in 1978'de başbakan oluşuyla birlikte sıklaştı. Bu dönemde, Demirel'in hükümet uygulamalarını "Allende gidişi" diye nitelemesi tartışmalara yol açtı. Ecevit'i, Şili'de olduğu gibi, ardında Amerika'nın olduğu bir askeri darbenin beklediğini mi söylemek istediği sorusuna Demirel, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerikalılara falan alet olacağına ihtimal vermem. Yalnız bunların icra ettikleri program Allende programıdır. Sonları aynı mı olur onu da bilmem" diyerek, "Allende gidişi" imasında ısrar etti. Demirel'in, "bu millet artık yumuşak söz istemiyor. Sert söz istiyor" tespiti uyarınca sarfettiği bu ürkütücü sözler, aralarında eski koalisyon ortakları Milli Selamet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin de bulunduğu pek çok örgüt tarafından sertçe eleştirildi. CHP, "Türkiye Şili değildir. Türk ulusu demokrasiye bağlıdır. Onun demokrasiye bağlı ordusu da ne Demirel'e ne de başkasına Pinochet olma imkanı vermeyecektir" derken, sol basında, Allende'ye benzemenin bir onur olduğu, Ecevit'in Demirel gibi, "şapkasını alıp kaçmak yerine Allende gibi faşizme direneceği" öne sürüldü. Bu arada, Otomobilciler ve Şoförler Federasyonu'nun AP yandaşı yöneticilerinin akaryakıtta yapılan zamları protesto amacıyla Şili'deki ünlü kamyoncular grevini andırır biçimde

"kontakt kapama" eylemine karar vermeleri siyasi gerilimi daha da tırmandırıysa da, daha sonra bu eylemlerden vazgeçildi.

Bahar Havası — 1946–1960 yılları arasında, Cumhuriyet Halk Partisi–Demokrat Parti ilişkilerinin normal bir zemine oturması, iki parti arasındaki havanın yumuşaması, basın yayın organlarında "Bahar Havası" olarak nitelenirdi. Örneğin, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, yanına bir Demokrat Parti milletvekilini alarak yurt gezisinde çıkması ya da Adnan Menderes'in CHP'nin bir mahalle kongresini ziyareti gibi olaylar "Bahar Havası"nın işaretleri olarak kabul ediliyordu.

1957 yılına kadar, dönem dönem normal seyreden CHP–DP ilişkileri bu tarihten sonra bir daha hiç "Bahar Havası"na girmedi. 57 seçimlerinden birkaç ay önce, CHP genel sekreteri Kasım Gülek, "Bahar Havası"nın bitişini şu sözlerle dile getirdi: "Seçimlere hazırlanın, kütüklerdeki isimlerinizi kontrol edin. Bahar havası bitmiş, yaz gelmiştir... Ne tehdit ne baskı bizi korkutabilir... Beni 126 kere mahkemeye götürdüler, gene bir o kadar daha gitmekten korkmam."

Ortanın Solu — Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İsmet İnönü, 1965 seçimleri öncesinde, partisinin "ortanın solu"nda yer alacağını ilan etti. Ne var ki, "ortanın sol"unun ne olduğu konusunda parti içinde tam bir uyuşma yoktu. Örneğin, İnönü'nün şu sözlerine bakılırsa "ortanın solu" yaklaşımı özde hiçbir yenilik içermiyordu: "CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayışadır." "Aslında, laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun".

CHP'nin merkez partisi karakterini değiştirmemesi gerektiğine inanan "muhafazakâr" grup açısından "ortanın solu" seçmenin CHP'nin solundaki oluşumlara, özellikle Türkiye İşçi Partisi'ne kaymasını önleyebilecek bir araçtı. Bu grup, tek parti döneminin Ankara valisi Nevzat Tandoğan'ın, *"solculuk gerekirse onu da biz yaparız"* sözlerinde ifadesini bulan bir yaklaşımı yineliyor gibiydi.

Bülent Ecevit'in önderliğindeki grup açısından da "ortanın solu" formülasyonu aşırı solun önünde bir engeldi. Ecevit, "Halkı adaletsizlikten, yolsuzluktan, baskıdan kurtarıcı ve toplumu sosyal adalet içinde kalkındırıcı tedbirler alınmazsa, ezilen, yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duyguları, kabarıp taşma noktasına varabilir. İşte o zaman, aşırı sol akımlar bu isyan

duygusunu, yıkıcı ve yaygın bir sel haline getirebilir. Ortanın solu bu sele karşı en sağlam duvar, en etkili settir" diyordu. Ancak Ecevit ve arkadaşları için "ortanın solu" CHP'nin sosyal demokrat bir partiye dönüşümü yolunda atılmış bir adım olarak da anlamlıydı. Ecevit, "Ortanın solundakiler, insancılardır, halkçılardır, sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidirler, ilerici, devrimci ve reformcudurlar, devletçi ve plancıdırlar, özgürlüğe bağlıdırlar ve sosyal demokrasiden yanadırlar" diyordu.

Sağ partilerin CHP'nin yeni yaklaşımına tepkisi, o yılların ünlü bir sloganında özetleniyordu: *"Ortanın solu Moskova yolu"*.

1966 yılındaki kurultayda Ecevit, genel sekreterliğe getirildi ve "ortanın solu" parti politikası olarak kabul edildi. Bunun üzerine CHP'nin 1965 seçimlerindeki başarısızlığını "ortanın solu" sloganının sınırlarının iyi belirlenmemiş olmasına ve "sosyalist bir görüşle" yorumlanmasına bağlayan, aralarında Turhan Feyzioğlu'nun da bulunduğu 40'dan fazla parlamenter, 1967'de partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kurdular. Partiden ayrılmayan ancak, CHP'nin sola çekildiğini düşünüp bundan rahatsız olanlara *"göbekçiler"* ya da *"ortanın göbekçileri"* deniliyordu.

Muhafazakâr kanadın ayrılmasından sonra, Ecevit önderliğindeki Ortanın Solu hareketinin gücünü arttırması İsmet İnönü'yü de rahatsız etmeye başladı. İnönü, Mayıs 1972'de 34 yıldır üstlendiği CHP genel başkanlığından ayrıldı ve Ecevit genel başkan seçildi. İnönü, 1972 Kasım'ında, "12 Mart şartlarının nazik mahiyetini ciddiyetle muhafaza ettiği bir zamanda, parti politikasının memleket için sakıncalı gördüğüm şekil ve istikamette değiştirilmesi sebebiyle" CHP üyeliğinden de istifa etti.

Ortanın solu, CHP'nin merkezde bir "devlet partisi"nden sosyal demokrat bir partiye evriminde bir ara asamanın ifadesiydi. 70'li yılların ortalarından itibaren CHP kendini "sosyal demokrat" ya da "demokratik sol" olarak tanımlamaya başladı.

Argoda, "ortanın solu", az şekerli kahve, "ortanın sağ" ise çok şekerli kahve anlamında kullanılmaktadır.

Yeter Söz Milletindir — Demokrat Parti'nin, iktidara geldiği 1950 seçimleri öncesinde kullandığı ünlü slogan. "Dur" diyen bir el resminin yer aldığı bir afişle sunulan "Yeter Söz Milletindir" sloganı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin "halk için halka rağmen" biçiminde ifade edilen

seçkin zihniyetine karşı, Demokrat Parti'nin halktan güç alan bir siyasi hareket olduğunu vurguluyordu.

"Yeter Söz Milletindir" sloganını bulan ve ünlü afişi hazırlayan mimar Selçuk Milâr, Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nda çalışan bir memurdu. Milâr, hazırladığı afiş dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'le aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatıyor:

"–Demokrat Parti'nin Yeter Söz Milletindir afişini siz yaptınız değil mi? –Evet efendim altında imzam var. –Sizi yürekten kutlarım. İnsanda hayranlık uyandıran çok üstün bir başarı... – Teşekkür ederim. Özellikle sizin beğenmiş olmanız beni çok mutlu etti.

–Asıl sizden bir yararlanmak isterdik...

–... Siz benden böyle bir hizmet isteseydiniz yapmazdım. Çünkü ben Türk milletinin demokrasi gerçeğini dinlemesinin değil yaşamasının haşreti içindeyim. O nedenle sizin iktidarı halkın oylarıyla kaybetmeniz ve muhalefetteki partinin iktidara gelmesini istiyorum. –Peki ama yeter sözü ile ne demek istiyorsunuz, ne yeter? –Muhallifleri destekleyen vatandaşlara yapılanlar yeter; hergün gazetelerde okuduğumuz tatsız olaylar yeter; devletin görevi olan hizmetlerin muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesi yeter... –Bu afiş sizden kim istedi? –Onu size kesinlikle söyleyemem Bakanım. –Neden? –Başlarına neler geleceğini bildiğim için. Sayın Yücel ayağa kalktı, 'teşekkür ederim' diyerek elimi sıktı. Ben de kendisine teşekkür ederek odadan çıktım.

Bu olaydan yaklaşık 20 gün sonra Urfa'da bir şantiyeye tayinim çıkmıştı. Teknik Öğretim Müsteşarlığı'ndan istifa ettim.

Tarih ve Toplum, Haziran 1988

Aşkale — Erzurum'un ilçelerinden biri olan Aşkale, siyasi tarihimize, Varlık Vergisi'ni ödemeyen mükellefler için bir zorunlu çalışma yeri olması dolayısıyla geçmiştir.

Varlık Vergisi, Kasım 1942–Mart 1944 arasında, bir kereye mahsus olarak alınan bir Servet Vergisi, dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin ifadesiyle bir "facia" idi. Kanun tasarısına göre Varlık Vergisi, başta tüccarlar olmak üzere, "iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek" yüksek kazançlar sağladığı halde, kazancıyla orantılı vergi vermeyenleri

hedefliyordu. Mükelleflerden alınacak verginin matrahını ve oranını özel olarak oluşturulan takdir komisyonları belirtiyor, komisyonun tespit ettiği vergi borcuna karşı itiraz veya yargı yoluna gidilemiyordu. Tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde vergisini ödemeyenler Aşkale'deki çalışma kampına gönderilecekti.

Varlık Vergisi Kanunu herhangi bir ayırım öngörmüyordu, ancak vergi takdir komisyonlarının geniş yetkileri, o yıllardaki yoğun milliyetçi havayla birleşince, Varlık Vergisi özellikle azınlıklar aleyhinde uygulandı. Aşkale'de yol yapımında çalıştıran, –1229'u İstanbul'dan– 1400 vergi mükellefinin tamamı müslüman olmayan azınlıklardı. Mükelleflerin çalışma kampındaki yiyecek, giyecek ve yatacak masraflarıyla, hastalanmaları durumunda tedavi ve bakım ücretleri de kendilerine aitti. Erzurum–Sivas yolunda taş kırıp toprak kazın 1400 mükelleften 21'i çalışma yerinde öldü.

15 Mart 1944'te, tahsil edilemeyen bütün Varlık Vergisi borçları silindiğinde, 114.368 mükelleften 315 milyon lira tahsil edilmişti. Bu miktar 1943 yılı devlet harcamalarının % 38'sini oluşturuyordu. En çok vergi tahsilatının yapıldığı İstanbul'da Defterdar sıfatıyla uygulamanın başında bulunan Faik Ökte, Varlık Vergisi'yle ilgili kitabını şu sözlerle bitirir: "Ben kendi hesabıma, bu mevzuda devletin vakar ve haysiyetine vurulan bu darbe dolayısıyla, başta başbakan olmak üzere, hepimizin Yüce Divan'a sevkedilmeyişimize hâlâ hayret ederim".

Bu Kış Komünizm Gelecek — 1986 yılında 103 yaşında iken ölen Celâl Bayar'ın yaşamının son yıllarında sık sık söylediği rivayet edilen, "Bu kış komünizm gelecek" "uyarı"sı, sağın komünizm fobisinin simgesi haline getirilmiş ve mizah konusu yapılmıştır.

Barajlar Kralı — Süleyman Demirel "Barajlar Kralı" olarak da anılır.

Baraj yapımına belirgin bir önem verilen Demokrat Parti iktidarı döneminde (1950–1960), elektrik enerjisi üretimi yüzde 350 oranında artarken 1950 yılında yüzde 3.8 olan toplam elektrik üretimindeki hidrolik kaynakların payı da 1962'de yüzde 31.6'ya çıkmıştır. İnşaat mühendisi olan Demirel de bu dönemde, Devlet Şu İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü Barajlar Dairesi Başkanlığı ve DSİ Genel Müdürlüğü görevlerini üstlenmişti. Demirel bu özelliği nedeniyle, ilk kez Adalet Partisi genel başkan adayı olduğu 1964 yılında, gazeteci Cüneyt Arcayürek tarafından "Barajlar

Kralı" olarak nitelendi. Oldukça tutulan "Barajlar Kralı" lâkabı sonraları daha çok Demirel'le alay etmek için kullanıldı.

Demirel, 1983 yılında Cüneyt Arcayürek'e yaptığı açıklamada o tarihe kadar yapılan baraj ve hidroelektrik santrallerinin yüzde 80'inin "... projesinde varım, ihalesinde varım, temel atma ya da açılışlarında, yapımında varım. Devlet Şu İşleri genel müdürü olarak, Başbakan olarak ben varım" diyerek, "Barajlar Kralı" deyiminin arkasındaki kariyerine sahip çıkmıştır.

Bu konuda ayrıca (**Su Müdürü**).

Okumuşlar Meclisi — 1961 Anayasası'na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nden oluşuyordu. Senatör olabilmek için aranan yükseköğrenim yapmış olmak koşulu nedeniyle, Senato'ya "okumuşlar meclisi" de denilirdi. 12 Eylül müdahalesiyle kapatılan Cumhuriyet Senatosu'na 1982 Anayasası'nda yer verilmedi.

İkinci Cumhuriyet — 1- 27 Mayıs hareketi ve 1961 Anayasası'yla başlayan dönem Fransız geleneğinin de etkisiyle "İkinci Cumhuriyet" olarak adlandırılmıştır.

27 Mayıs'ın hemen ertesinde telâffuz edilmeye başlanan "ikinci cumhuriyet" deyimini, o günlerde, bir tarihsel dönemlendirme ihtiyacından çok ihtilâli savunmak, yapılan işin "Birinci Cumhuriyet" mertebesinde olduğunu göstermek isteğinin ifadesiydi. Devlet Başkanı Cemal Gürsel "1961 yılını II. Cumhuriyetin kuruluş yılı" olarak ilan ediyor ve "İkinci Cumhuriyet, milletimizin inkişâf ve tekâmülünde mühim bir âmil olacaktır" diyordu. Gürsel, başkanlığındaki hükümetin görevini de "teminatlı bir demokratik nizam içinde, hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve fazilete dayanan II. Cumhuriyeti kurmak" olarak açıklamıştı.

2- "İkinci Cumhuriyet" deyimini, 1991 yılından itibaren başka bir içerikle yeniden telâffuz edilmeye başlandı. 1923 Cumhuriyeti'nin demokratik ve çoğulcu bir niteliği bulunmadığı, egemenliğin halka değil bürokrasiye ve orduya ait olduğu, devletçi ekonomik anlayışın bir "soygun sistemi"ne dönüştüğü tespitlerinden hareketle ortaya atılan, cumhuriyetin demokratikleşmesi ve siyasal sistemin yeniden yapılanması amacı, İkinci Cumhuriyetin kurulması olarak nitelendi. "İkinci Cumhuriyet" fikrini ortaya atan ve ısrarla savunan Mehmet Altan'a göre bu, rejimin bürokratik yapısının değiştirilmesi, devletin ekonomik ağırlığının azaltılması, şeffaflaşması, vergi verenlerin vergilerinin nereye harcandığını denetleyebilecek hale

gelmesi, rejimin, üzerindeki ordu vesayetinden arındırılması ve "tüm toplumsal tabakaların katılımıyla devlet çatışının üretken ve demokrat olarak yeniden çatılma" önerisiydi.

Atatürkçü/Kemalist aydınlar ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki modern, laik, anti-emperyalist karakterini yozlaştırmaya dönük bir girişim saydıkları "İkinci Cumhuriyetçiliğe" büyük tepki gösterdiler.

226/226'yı Bulmak — 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisi üye tam sayısının (450) salt çoğunluğu olan 226, bir hükümetin düşürebilmesi için gerekli oy sayısıydı. 1980–1980 arası dönemde, seçimlerin çoğunlukla herhangi bir partinin tek başına iktidarına olanak verecek biçimde sonuçlanmaması, partilerdeki bölünmeler ve milletvekili transferleri sonucunda "meclis aritmetiği" önem kazandı ve sürekli olarak "226'yı bulmak" gibi bir sorun yaşandı.

"Meclis aritmetiği"ne ve "226"nın hikmetine dikkati ilk çeken Süleyman Demirel oldu. Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanı olduğu 1964 Kasım'ının hemen ertesinden başlayarak, "226 oy temin edersek hükümeti düşürürüz" diyerek İsmet İnönü başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi ve bağımsızlardan oluşan hükümeti tehdit etmeye başladı.

12 Mart öncesinde, ülkeyi kargaşaya sürüklemekle suçlanan Demirel hükümetinin istifası, muhalif çevreler, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve ordudan başka Adalet Partisi içinde de destek bulan bir talepti. Başbakan Demirel, istifa çağrısına Ocak 1971'de şu karşılığı verdi: "Kimsenin sayesinde iktidar olmadık. Kimsenin dümeninde değiliz. Bizim dümenimiz kendi elimizdedir. Bulurlar 226'yı düşürürler bizi..." Bu sözler, "siyaseti yalnızca matematik rakamlarla bağlayan" bir dargörüşlülük olarak yorumlandı ve eleştirildi. Demirel, "226" tartışmalarının sürdüğü bir sırada, "meclis aritmetiği"ni bütünüyle anlamsız kılan 12 Mart muhtırası üzerine, istifa etmek zorunda kaldı.

70'li yıllar boyunca, "226'yı bulmak" parlamenter yaşamın en önemli sorunlarından biri oldu. Hükümetler aritmetik hesaplarla kuruldu ve düşürüldü; 226'yı bulup hükümet olmak için mebus pazarları kuruldu. 226, programları, ilkeleri, ahlâkî değerleri unutturdu.

12 Eylül darbesinin ardından, 1983–91 döneminde ANAP çoğunluklu parlamentoda "226" sorunu olmadı. 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememesi üzerine "226"nın anlam ve önemi yeniden hatırlandı.

Su Müdürü — 1965'de büyük ölçüde kapatılan Demokrat Partili seçmenlerin oylarına dayanarak başbakan olan Süleyman Demirel, eski DP'li yöneticilerin bütünüyle benimsediği bir lider olmadı. 1965–1980 yılları arasında Celâl Bayar–Demirel ilişkisi her zaman mesafeli, çoğunlukla da gergindi. Kendisinden hoşnutsuz eski DP'lilerin gözünde Demirel, –Celâl Bayar'ın sözleriyle– "Su müdürü" idi. Bayar, Demokrat Parti iktidarı döneminde Devlet Su İşleri genel müdürü olan Demirel'den, "bizim su müdürü" diye küçümseyerek söz ederken, hem Demirel'in "gelip geçiciliğini", aslonanın Demokrat Parti olduğunu vurguluyor hem de Demirel için kullanılan "*Barajlar Kralı*" yakıştırmasına karşılık vermiş oluyordu.

12 Mart — Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu'nun imzalarıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilerek, Adalet Partisi hükümetinin istifaya zorlanıp, ordu güdümünde "partilerüstü hükümetler" döneminin açıldığı 12 Mart 1971.

12 Eylül — Türk Silahlı Kuvvetlerinin "emir komuta zinciri içinde" bir darbe ile yönetime el koyduğu, iktidarın, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyince ele alındığı 12 Eylül 1980.

27 Mayıs — Bir askeri darbe ile Demokrat Parti iktidarına son verilerek, iktidarın sonradan Milli Birlik Komitesi adı altında örgütlenen darbeci subaylar tarafından ele geçirildiği 27 Mayıs 1960.

6. Lenin — Vladimir İlyiç Lenin. 12 Mart darbesi döneminde güvenlik kuvvetlerince gerçekleştirilen ev baskınlarında "yaşak ve sakıncalı" kitap araması yapılırken; kimi görevliler Lenin'in kitaplarının sırtında bulunan "V.I. (Vladimir İlyiç) Lenin" yazısındaki "V.I." harflerinin, Roma rakamlarıyla "altı"yı ifade ettiğini düşündüler ve tuttukları listelerde V.I. Lenin'i "6. Lenin" diye kaydettiler. 6. Lenin, 12 Mart döneminde yaşanan komünizm paranoyasının ardındaki

gölünç cehaletin simgelerinden biri oldu. Tıpkı, o dönemin mahkeme belgelerinde rastlanan "Marksist Leninist ve hatta Maoist" suçlaması gibi!

Her Mahalleye Bir Milyoner — Demokrat Parti'nin ünlü sloganı.

"Her mahalleye bir milyoner", DP'nin, özel teşebbüsü güçlendirerek bir kalkınma ve refah sağlamak biçiminde özetlenebilecek iktisat politikasının bir özetiydi. Aslında bu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaklaşımından çok farklı değildi. Nitekim, "Her mahalleye bir milyoner" sözü Mustafa Kemal'in 1923 yılında söylediği "Memleketimizde birçok milyonerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız" sözünün devamı gibidir.

Demokrat Parti, iktidarın ilk yıllarında, dış yardımların da katkısıyla "milyoner yaratma" konusunda oldukça başarılı oldu. 1955 Kasım'ında bir DP milletvekili bu "başarı"nın ardında yatanları şöyle özetliyordu: "Bu memlekette herkes aynı fedâkarlığı yaparsa kalkınma olabilir. Fakat bir taraftan halktan fedâkarlık istenirken diğer taraftan her gün beş on milyonerin doğusu halka ızdırap vermektedir".

Türkiye toplumu, bugüne kadar, kendisinin ergin bir özne olarak aklı selimiyle kurduğu bir toplumsal düzen içinde yaşadığını tahayyül edememiştir. Yakın dönemde buna görece tek istisna 1946–50 yılları arasındaki gelişmelerdir. "1946 ruhu", "Yeter Söz Milletindir" sloganıyla özetlenebilir. Siyasi kadroları ve siyasi pratikleri açısından olmamakla beraber, ifade ettiği toplumsal beklentiler açısından, Türkiye'ye özgü bir liberal dünyayı yansıtabilmektedir. Örneğin DP'nin çekinmeden kullandığı "küçük bir Amerika olmak" sloganının topluma ilettiği mesaj sadece iktisadi hedefler içermez. II. Dünya Savaşı ertesinde Amerika, dünya demokrasi cephesinin timsali ve bekçisidir... O dönemin konjonktüründe, "küçük Amerika" olmak imajı, milliyetçi–devletçi iktidara karşı çıkışın ifadesidir. Ayrıca muhafazakârların bu liberal söylemi belli taktik nedenlerle desteklemeleri, onların kapitalist iktisat ve bireyci toplum düzenine çok kapalı olmadıklarına da işaret eder.

"Her mahalleye bir milyoner" sloganı bu açıdan belki en anlamlısıdır. Toplumsal değerler içinde zenginleşmeye karşı bir tavır toplumun alt tabakalarında zenginleşmeye ve zengine karşı bir tavır toplumun alt tabakalarında zenginleşmeye ve zengine karşı açık tepki yoktur, ama buna karşılık zenginden sosyal işlevler beklenir. Bu nedenle zengin, mahallenin zengini olmalıdır.

Mahalle ise dar cemaat örgütünün kalıntısıdır. Kendi içinde dayanışma prensipleri vardır. Her mahalleye bir karakol veya okul değil de bir milyoner vaat edilmesi, devletçe toplum arasındaki ilişkilerin artık sivil kurumlar aracılığıyla da gerçekleştirileceğini, sivil kurumların toplumsal faaliyet alanlarının zenginleşeceğini ima eder. Çünkü artık mahallenin yardımına koşacak tek güç "devlet baba" olmayacaktır.

Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunahımı*,
İstanbul 1990, s. 80-1.

Ara Rejim — 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Silâhlı Kuvvetlerin müdahalesiyle çok partili siyasal hayatın olağan akışının durdurulduğu, iktidarın doğrudan ya da dolaylı olarak ordunun eline geçtiği dönemler "ara rejim" olarak adlandırılmıştır. 27 Mayıs sonrasında sınırlı biçimde kullanılan "ara rejim" deyimini yaygın olarak 12 Mart için kullanıldı. 12 Mart döneminin yoğun baskı ve işkenceleri, "ara rejim kara rejim" deyimini de yaratmıştır.

Geldi İsmet Kesildi Kısmet — Büyük ölçüde savaş koşullarında geçen *Milli Şef* yılları (1938–1946) genel bir yoksullaşma dönemi idi. Kaynak yetersizliği yüzünden makinelleşmenin gerilemesi ve sulama projelerinin gerçekleştirilememesi gibi nedenlerle tarımsal üretimde belirgin bir düşüş yaşıyordu. Örneğin 1936–40 yılları arasında üretilen buğdayın ortalaması 3 milyon 636 bin ton iken 1941–46 yılları arasında bu miktar 2 milyon 988 bine düşmüştü. Aynı gerileme tütün ve pamukla da geçerliydi. Hemen hemen bütün tüketim maddelerinde kıtlık çekiliyordu; ekmek, şeker ve bez karneye bağlanmıştı.

"Geldi İsmet kesildi kısmet" deyimini, halkın, hoşnutsuzluğunun ve yaşanan yoksulluğun sorumlusu olarak İsmet İnönü'yü kabul edişinin günlük dildeki ifadesiydi; ve tabii o yıllarda söylenen fakat yazılamayan bir deyimdi.

İşte Paşam İstanbul — İsmet İnönü, 1950 seçimlerinden önce son konuşmasını 10 Mayıs'ta İstanbul'da yapmıştı. O gün Taksim meydanında toplanan kalabalığı gururla İnönü'ye gösteren Vali Fahrettin Kerim Gökay, "İşte Paşam İstanbul" diyordu.

Kalabalıktan etkilenen Gökay bu sözlerle Cumhuriyet Halk Partisinin İstanbul'da seçimi kazanacağına olan inancını dile getirmişti. Oysa Demokrat Parti'nin 27 milletvekiline karşılık

CHP İstanbul'dan hiç milletvekili çıkaramadı. "İşte Paşam İstanbul" meydanları dolduran kalabalıklara aldanılmamasına işaret eden bir deyim olarak siyasal edebiyatımızdaki yerini aldı.

Şapka — Sürekli olarak taktığı (60 numara, Borsalinos marka, fötr) şapka Süleyman Demirel'le özdeşleşmiştir. 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi gereğince yasaklı bulunduğu 1983–87 yılları arasında, Demirel'i temsilen Doğru Yol Partisi gecelerine de katılan "şapka" yandaşlarının gözündeki demokrasinin simgesi haline geldi. Buna karşılık Demirel'in, Silahlı Kuvvetlerin 12 Mart 1971'de verdiği muhtıra üzerine başbakanlıktan istifa etmesi muhaliflerince, demokrasiye ve meclis üstünlüğü ilkesine bir inançsızlık ve cesaretsizlik kabul edilmiş, bu tutumu "şapkayı alıp gitmek" diye nitelenmiştir. Demirel ise istifasını "yapılacak başka ne vardı? Ve nihayet orduya karşı sivil hükümet kendisini neyle koruyacaktı? Haklı ayaklanmaya mı teşvik edecekti?" biçiminde gerekçelendirmektedir.

20 Ekim 1991 seçimleri öncesinde "şapka" bir kez daha siyasetin gündemindeydi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Anavatan Partisi'ni desteklemek amacıyla çıktığı yurt gezisinde, sık sık Demirel'in 12 Mart ve 12 Eylül'de şapkasını alıp gittiğinden söz edince Demirel'in yanıtı, "yirmi sene sonra şapka kavgası yapmanın âlemi yok, şapkanın hakkından gelemeyiz. Şapka neleri halletti. Geliyor şapka onları batıracak" oldu. DYP'nin seçim sloganlarından biri de, "iktidar bu şapkanın altındadır" idi. Seçimlerden sonra Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olarak 11 Eylül 1980 akşamı alıp gittiğini şapkasını, bu kez Doğru Yol Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olarak yeniden Başbakanlık'taki askıya asma fırsatını buldu.

Beyaz İhtilâl — Demokrat Parti'nin, çok partili hayatın ilk serbest ve dürüst seçimlerinin yapıldığı 14 Mayıs 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'ni iktidardan uzaklaştırması, yandaşlarınca "Beyaz İhtilâl" olarak anılır. "İhtilâl" sıfatı, devleti kuran ve 27 yıldır ülkeyi yöneten CHP'nin elinden iktidarın alınmasına, "Beyaz" ise bunun kansız, silah yoluyla değil genel oyla gerçekleşmesine işaret etmektedir.

27 Mayıs 1960'dan sonra bu kez Demokrat Parti'nin iktidardan indirilmesi "Ak Devrim" olarak anılmaya başlandı.

Beyaz Tren — Atatürk ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları sırasında kullandıkları 10 vagonlu özel tren.

Beyaz Tren, 1946'dan sonra Demokrat Partililerin sık sık gündeme getirip eleştirdiği konulardan biri oldu. Her ne kadar Atatürk tarafından da kullanılmışsa bile Demokratların gözünde Beyaz Tren, Milli Şef İsmet İnönü'nün içinde yaşadığı lüks ve debdebenin simgesiydi.

İnönü'nün 1950'de cumhurbaşkanlığından ayrılmasından sonra Beyaz Tren kullanılmaz oldu.

Bursa Nutku — Atatürk'ün, 1933 yılında Bursa'da 13–14 kişilik bir sofrada yaptığı iddia edilen bir konuşma, siyasi edebiyatımızda "Bursa Nutku" olarak zikredilir.

1933 Şubat'ında, Bursa'da 100 kadar kişinin *Türkçe ezanı* protesto etmek amacıyla yaptığı kısa süreli bir gösterinin Ankara'ya "gericilerin ayaklanması" olarak aktarılması üzerine Bursa'ya gelen Atatürk, yayınladığı resmi tebliğinde, "olay aslında çok önemli bir olay değildir... Olaya özel bir önemle eğilmemiz, dinin siyasete ya da herhangi bir kışkırtmaya vesile edilmesine hiç müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlasılması içindir" diyordu. Soruşturma sonucunda, bir savcı ve bir hakimle müftü görevden alındı, halktan da 15 kişi tutuklandı. Resmi kayıtlara göre Bursa olayı böylece kapanmıştır ve ortada bir "Bursa Nutku" yoktur.

Atatürk'ün "Bursa Nutku" olarak kabul edilen sözleri ilk kez 1947 yılında Bursa gazetecilerinden Rıza Ruşen Yücer'in *Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra* adlı kitapçığında yer aldı. Yücer'e göre, Atatürk bu sözleri Bursa'da bir yemek esnasında söylemişti. Ne var ki, Yücer bu durumun tanığı olmadığı gibi, sofrada bulunduklarını öne sürdüğü 13–14 kişinin kimler olduğunu da yazmamıştı.

"Bursa Nutku"nu siyaset pazarına ilk süren Demokrat Parti oldu. 1949 yılında İzmir'de düzenlenen bir parti toplantısında okunan "Nutuk" partililer tarafından heyecanlı alkışlarla karşılandı.

1958 yılında, "Nutuk" silahı bu kez Cumhuriyet Halk Partisi'nin eline geçti. Parti yayın organı *Ulus* gazetesi 19 Mayıs günlük nüshasında, Atatürk'e atfedilen sözleri "Devrimçi Genç" başlığı altında ve üslubunu değiştirerek yayınladı. Yayın üzerine gazete hakkında soruşturma açıldıysa da, takipsizlik kararı verildi.

"Bursa Nutku", 60'lı yıllarda da gençlik hareketlerinin meşruiyet kaynaklarından biri olarak öne çıkarıldı.

"BURSA NUTKU"

Türk genci, inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılâpları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demiyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla, nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır.

Polis gelecektir; asıl suçluları bırakıp, suçlu diye onu yakalıyacaktır. Genç, "polis henüz inkılâp ve cumhuriyetin polisi değildir" diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkum edecektir. Yine düşünecek; "demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lâzım!..."

Onu hapse atacaklar. Kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber; bana, İsmet Paşa'ya, Meclis'e telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını kayrılmasını istemeyecek. Diyecek ki, "Ben inan ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve âmilleri düzeltmek de benim vazifemdir!..."

Karaoğlan — 1972 yılında Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığına seçilen Bülent Ecevit'e halkın taktığı isim.

Romancı Abdullah Ziya Kozanoğlu ve ressam Suat Yalaz'ın birlikte yarattıkları bir çizgi roman karakteri olan *Karaoğlan*, Orta Asya bozkırlarında Türk boylarının zaferi için çarpışan bir kahramandı. Karaoğlan 60'lı yıllarda sinemaya aktarılmış, "*Karaoğlan–Altay'dan Gelen Yiğit*", "*Karaoğlan Geliyor*" gibi filmler halkın ilgisini çekmişti. Halkın Ecevit'e neden Karaoğlan adını verdiği, Humeyni yönetiminin el koyduğu, Tahran'daki ABD elçiliğindeki belgeler arasında bulunan bir CIA raporunda şöyle açıklanıyor: "... ona Karaoğlan lâkabını taktılar. Bu yakıştırmanın nedeni, Ecevit'te var olduğu iddia edilen cesaret, dürüstlük, esmer ten ve çocuksu ifade etti..."

1973 seçimleri öncesinde, meydanlarda "Karaoğlan geliyor", "Halkın kara bahtını Karaoğlan yenecektir" gibi sloganlarla karsılanan Ecevit'e duyulan sempati "Kıbrıs Barış Harekâtı"ndan sonra iyice arttı. CHP'nin 1969 seçimlerinde % 27.4 olan oyları 1973'te % 33.3'e, 1977'de % 41.4'e yükselirken, evlerin ve dükkânların duvarlarını film yıldızlarının posterleri kadar "Karaoğlan" Ecevit'in resimleri süslüyordu.

Bir Gece Ansızın Gelebilirim — 1970'li yılların pek popüler bir şarkısına ait bu sözler, 1977'den sonra bir yandan da orduyu bir sağ darbeye teşvik etmeye çalışan ülkücü–faşist hareketin gözde sloganlarından, duvar yazılarından biri oldu.

Missouri — 5 Nisan 1946 günü, Washington'da ölen Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesini İstanbul'a getiren, o dönemde ABD donanmasının en büyük savaş gemisi Missouri, Türkiye–ABD ilişkilerinde 2. Dünya Savaşı sonrasında başlayan yakınlaşmanın simgesidir. Sovyet yetkililerce bir kışkırtma olarak yorumlanan Missouri'nin gelişi, Türk basınında büyük bir heyecan yarattı. *Ulus* gazetesinde Falih Rıfkı Atay, "Missouri" başlıklı yazısında "Amerika'nın ne istediğini biliyoruz: hür, eşit ve egemen milletlerin ortaklaşa güvenliğine dayanan harpsiz, saldırızsız, sadece ahlâk ve kanun, bağlaşma ve antlaşmaların hüküm sürdüğü bir dünya: Böyle bir dünyada yaşamak isteyen herkes Amerikan bayrağında kendi talih yıldızını da görür" diyordu. *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi'ye göre de, Amerika yeryüzünün bir numaralı kuvvetiydi ancak "bu kuvvet, saldırganlığın, istilâ ve tahakküm hırsısın değil, barışın, adaletin ve milletler arasında eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrinde"ydi. Missouri'yle gelen Amerikalı yetkililerden 500 milyon dolar kredi isteyen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de geminin gelişini "Türk–Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi" olarak yorumladı.

İstanbul genelevinin, Amerikan denizcilerinin muhtemel ziyareti için beyazlara boyanması ve duvarlara üzerinde İngilizce "Hoşgeldin Denizci" yazan levhalar asılması da Missouri'nin hatırlattıkları arasındadır.

Allah Bu Geceyi Bir Daha Göstermesin — 1957 seçimleri DP ile CHP arasında kıyasıya bir çekişmeye sahne oldu. Yürürlükteki –en çok oy alan partinin o ildeki tüm milletvekilliklerini aldığı– çoğunluk sistemi nedeniyle, seçim gecesi oylar sayılırken, pek çok ilde oyları başabaş

giden DP ve CHP'den hangisinin parlamentoda çoğunluğu alacağı uzun süre belirsiz kaldı. DP genel başkanı ve Başbakan Adnan Menderes iktidarın belki de kaybedilebileceği endişesiyle yaşadığı o gerilimli saatlerin sonunda seçimi kazandıklarını öğrenip ferahladıysa da yakınlarına; "Allah bu geceyi bir daha yaşatmasın" demekten kendini alamamıştır.

Bu sözler sonraları, DP ve Adnan Menderes'in iktidarda kalmak için herşeyi yapabilecek tıynette olduklarının bir kanıt olarak yorumlandı ve kullanıldı. 1957'den sonraki DP iktidarının en büyük rakibi CHP'ye karşı giderek sertleşen, hukuk ve yasa sınırlarını yer yer aşan önlemler almaya, –Vatan Cephesi gibi– girişimlerde bulunmaya yönelen bir politika uygulamaya başlaması kimilerince hep bu sözler hatırlatılarak değerlendirildi.

Bu 27 Mayıs 1960 askeri darbesini yapanların da kullandıkları bir argümandı. Onlara göre DP iktidarı bir tür diktatörlük kurmaya kararlıydı. DP ve Adnan Menderes en sonunda CHP'yi – ve ardından öteki partileri de– kapatma girişimine varan çabalarıyla "bir daha öyle bir gece yaşayamacağı" bir rejime geçmeyi taahhüt ediyordu. 27 Mayıs'ı savunanlar darbenin bir gerekçesinin de bu olduğunu, ordunun iktidara el koymasıyla bu tehlikenin bertaraf edildiğini ileri sürdüler.

Selanik Dönmesi — Osmanlı İmparatorluğu'nun son çeyrek yüzyılında İstanbul'un ardından adı ve ağırlığını en fazla duyuran şehir Selanik'tir. Osmanlı Balkanlar'ının adeta kalbi olan bu şehir, başta İttihat ve Terakki olmak üzere Abdülhamit'in mutlakiyetçi yönetimine muhalif her türden akımın karargahı idi. Abdülhamit'i meşrutiyet ilanına zorlayan eylemlerin düğmesine buradan basılmış, sonuçta Abdülhamit'i tahttan indirecek Hareket Ordusu burada tertiplenip İstanbul üzerine yürümüştü.

Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıma götüren sürecin Abdülhamit'in İttihat ve Terakki tarafından tahttan indirilmesi ile başladığına inanan –1908 sonrası tarihimizde dinî ve sağ akımlar içinde büyük kabul gören– anlayış ve yaklaşımın indinde Selanik "uğursuz" bir çağrışıma sahiptir. Bu çağrışım Selanik'in o dönemde büyük ve etkin bir Yahudi cemaati barındırıyor oluşuyla daha da güçlenir. Nitekim sağcı ve özellikle İslamcı tarihçiler ve siyasal düşünürler, Abdülhamit'e tahttan indirilme kararını tebliğ eden İttihat ve Terakki heyetinde Selanik Yahudi cemaatine mensup bir üyenin de bulunduğunu İttihatçıların en affedilmez suçlarından biri sayarlar.

Osmanlı ve Türkiye coğrafyasının dışında kaldıktan sonra da, sözü edilen kişinin Selanik'le ilgili olumsuz –adeta lanetli– imajı yaşamaya devam etmiştir. Bunun bir nedeni 1600'lü yıllarda

müslümanlığa geçen Selanik Yahudilerinden bir kesimin daha sonra yerleştikleri İstanbul'da bir cemaat olarak varlığıdır. Aralarında yarı örtük ama güçlü bir dayanışma olduğu söylenen bu cemaatin böylece edindiği özellikle ticari ve kültürel sahadaki etkinlik, aynı sağ ve dinî akımlarca hep bir "rahatsızlık" konusu olagelmiş ve bu duygu sözkonusu cemaatin "aslında Yahudiliği terketmedikleri" yolundaki iddiayla birleştirilerek "Selanik dönme"lerine bir tür Truva atı gibi bakılması sonucunu doğurmuştur.

Selanik'in sözkonusu sağ ve İslamcı siyasal gelenek tarafından bir kez daha "uğursuz"laştırılmasının öteki ve en aktif nedeni ise bilindiği üzere M. Kemal'in Selanik doğumlu oluşudur.

Dolayısıyla bu geri planın varlığında "Selanik dönmesi" tabiri, sağ ve dini siyasal söylemin gözde argümanlarından biri olan "içimizdeki –yıkıcı– virüs"ün yerli türünün adeta genel adı olarak kullanıldığı gibi; "arif olan anlar" üslubunca yazılıp, konuşulduğunda da özel olarak M. Kemal'i anlatır.

Dış Mihraklar — Türkiye'nin yaşadığı sorunlara, dönem dönem başgösteren krizlere hazır ve muğlak sorumlular bulmak, Cumhuriyet tarihi boyunca hem resmî söylemin hem de siyaset kesiminin alışkanlıkları arasında yer almış, krizin ya da sorunun niteliğine göre "sabit sorumlular listesi"nden seçimler yapılarak "kamuoyu"na duyurulmuştur. Sorumlular listesinde komünistler, yobazlar–seriatçılar türünden görece somut nitelemelerin yanında "iç ve dış mihraklar" gibi toptancı bir niteleme de sıklıkla kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika gelenekleri uyarınca, resmî söylem herhangi bir ülkenin adını doğrudan zikretmekten kaçındığı için, iç mihraklar konusunda zaman zaman rastlanan görece somut ifadelere dış mihraklar konusunda hemen hiç rastlanmamıştır. "Türkiye'nin kötülüğünü isteyen yabancılar" temasının yaygınlığını koruması sayesinde, "dış mihraklar" sözü, fazla yadırganmadan varlığını sürdürmüş, kimi zaman Almanya, kimi zaman bütünüyle Avrupa, kimi zaman Sovyetler (ya da Rusya), kimi zaman Arap ülkeleri gibi imalar üzerinden algılanırken kimi zaman herhangi bir ima içermeyen azami muğlaklığıyla kabul görmüştür.

Kimseye Verecek Bir Avuç... — Türkiye'nin topraklarında birçok devletin gözü olduğu düşüncesi ve Türkiye'nin bölüneceği endişesi, Cumhuriyet tarihi boyunca hemen her dönemde

varlığını sürdürdü. Sovyetler'in Doğu Anadolu'ya ilhak edeceğinden, Yunanistan'ın *megalo-idea* uzantısında İstanbul'u ele geçirmeye çalışacağından, Türkiye topraklarında Ermeni ve Kürt devletleri kurulacağından, Suriye'nin ilk fırsatta Hatay'ı geri almayı deneyeceğinden endişe duyuldu ya da bu yolla gündem değiştirildi. (İşin doğrusu, bu endişeler bazı ülkelerde "hayal" biçiminde karşılığını buluyordu.) Bu konular gündeme geldiğinde "Kimseye verecek bir avuç toprağımız yoktur" demek, siyasî söylemin standart parçalarından biri olageldi. Özellikle Kürt sorununun alevlendiği dönemlerde, bu söz, resmî açıklamalarda ve siyasîlerin demeçlerinde sık sık kullanıldı; Tansu Çiller tarafından da çok tutuldu.

Görülmemiş Kalkınma — Dış yardımların da etkisiyle önemli bir iktisadi büyüme gerçekleştiren Demokrat Parti iktidarı (1950–1960) bu durumu "görülmemiş kalkınma" deyiimiyle sloganlaştırmıştı. Muhalefet çevreleri ise iktidarın "görülmemiş kalkınma edebiyatı"nı eleştirir, dış borçlar ve gelir dağılımındaki adaletsizlik üzerinde dururdu.

1960'tan sonra, Adalet Partisi de, DP'nin kalkınmayı, büyümeyi öne çıkaran yaklaşımını "Büyük Türkiye" sloganıyla sürdürdü. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, *Büyük Türkiye* adlı kitabında şöyle bir tanım yapıyordu; "Büyük Türkiye tarih içinde Türk'ün yüksek şeref ve şanını abideleştirmiş bir Türkiye olacaktır. Yarının güçlü Türkiye'si ilimde, sanayi ve teknolojiye ilerlemiş, sanayileşmiş, verimini yükseltmiş, fakirliği, hastalığı, cehaleti sınırlarından uzaklaştırmış, adam başına milli geliri yükselmiş, milli dayanışması daha kuvvetli insanlığa bağlılığı ve hizmetleri daha yüksek seviyelere erişmiş, Türk vatandaşlarının her türlü kısır mücadelelerden sıyrılarak sevgi ve anlayışla birbirlerine, milletlerine ve insanlığa hizmet ettikleri ileri bir medeniyet ülkesi olacaktır."

"Büyük Türkiye" 80'li ve 90'lı yıllarda da sağ partilerin sık kullandığı sloganlardan biri olmaya devam etti.

Demir Kırat — 7 Ocak 1946 günü kurulan Demokrat Parti'nin adı halka zor geliyor, pek bilinmeyen "demokrat" sözcüğü yerine çoğu kez "Demir kırat" deniliyordu. Demokrat Parti, halk dilinde "Demir kırat Partisi"ydi.

Daha sonraları "kırat" Demokrat Parti'nin devamı olmak iddiasındaki partilerce de kullanılan bir simge oldu. Adalet Partisi, 1965 Temmuz'unda kitap ve güneşten oluşan amblemini

değiştirerek Ekim 1965'teki genel seçimlere kırat amblemiyle girdi. Böylece, AP'nin Demokrat Parti'nin devamı olduğu bir kez daha vurgulanmak isteniyordu. AP'nin bu tutumu eleştirelere yol açtı; muhalifleri Adalet Partisi'ni "ikinci Demirkırat partisi" olarak nitelediler. Partinin yeni genel başkanı Süleyman Demirel'in bu eleştirilere yanıtı, "neden bu attan korkuluyor, bir türlü anlamadım. At kimseye zarar vermiş değil ki. Orta Asya'dan Anadolu'ya at sırtında geldik nihayet" idi.

12 Eylül 1980'den sonra bütün diğer partiler gibi AP'nin de kapatılması üzerine kurulan ve DP-AP çizgisinin devamı durumundaki Doğru Yol Partisi de 1985 yılında yapılan değişikliklerle kendisine kıratlı bir amblem seçti.

Alyans Evler — 27 Mayıs'ın hemen ertesinde, "devlet hazinesindeki altın stokunu takviye etmek" amacıyla Silahlı Kuvvetler mensupları ile ailelerinin başı çektiği bir kampanya başlatıldı ve binlerce kişi alyanslarını hazineye bağışladı. Kimi yerlerde halkın gelirinin bir kısmını hazineye bıraktığı, esnafların fiyat indirdiği de oluyordu. Alyanslarını bağışlayanlara Milli Birlik Komitesi yönetimi tarafından bakır "Devrim" yüzükleri verildi. Sonraları, Ankara Yücetepe'deki askeri lojmanlar, halkın bağışladığı altınlarla yapıldığı gerekçesiyle "Alyans evler" olarak anılmıştır.

Plan mı Pilav mı — 1965 seçimleri kampanyasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin öne çıkardığı konularının başında planlama geliyordu. Genel Başkan İsmet İnönü, "kalkınma ancak planla olur" derken, CHP'nin seçim beyannamesinde, iktidara geldiklerinde Devlet Planlama Teşkilatı'na yardımcı olmak üzere bir kurum oluşturulacağı ve bütün bakanlıklarda planlama birimleri kurulacağı belirtiliyordu. CHP'nin planlı ekonomiye yaptığı vurgu, planı sosyalist ekonomilerin bir aracı olarak algılayan Adalet Partililerin eleştirilerine yol açtı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel plana karşı olmadıklarını ancak abartılmaması gerektiğini belirtti: "Plan baraj değildir. Köprü değildir. Bir yol değildir, liman değildir, silo değildir, fabrika değildir. Plan yenmez içilmez. Olduğu gibi bırakıldığı müddetçe milletin gündelik hayatına tesir etmez. Bu haliyle plan bir kağıtlar yığınıdır". Adalet Partisi'nin 1965 seçimleri öncesinde dile getirdiği "plan mı pilav mı" sloganı işte bu yaklaşımı özetliyordu. AP'nin tavrıyla, "bizim

planımız bütçemizdir" diyerek planın karşısında yer alan Demokrat Parti arasında paralellikler kuran sol çevreler, AP'yi bu "liberal" yaklaşımını dolayısıyla eleştirdiler.

Çankaya — Cumhurbaşkanlığı makamı veya Cumhurbaşkanlığın politik edebiyattaki rumuzu. Cumhurbaşkanlığı köşkünün bulunduğu Çankaya tepesi dolayısıyla "864 rakımlı tepe" de denilmektedir.

Gülyüzlü Sosyalizm — Ağustos 1968'de Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı kuvvetlerinin Aleksandr Dubçek yönetimini devirmek amacıyla Çekoslovakya'yı işgal etmeleri Türkiye'deki sosyalistleri de ikiye böldü. Büyük bir kesim onaylayıcı bir tavır alırken, TBMM'de 15 milletvekiliyle temsil edilen Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar Sovyet müdahalesine karşı çıktı ve sert biçimde eleştirdi. Aybar'a göre Çekoslovakya deneyimi, demokratik yollarla kurulması gerektiğini öne sürdüğü "Türkiye'ye özgü sosyalizm" in mutlaka "hürriyetçi" ve "gülyüzlü" olması gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştu. Aybar'ın "hürriyetçi" ve "gülyüzlü sosyalizm" tanımlaması TİP içinde bölünmelere yol açtı. Sovyet müdahalesini onaylayan ve başını Sadun Aren ile Behice Boran'ın çektiği grup, bir "tek" ve "bilimsel" sosyalizm olduğunu, Aybar'ın bundan saptığını öne sürerek genel başkanlıktan alınması için kampanya açtılar. Parti içi muhalefetin güç kazanmasıyla Aybar Aralık 1969'da genel başkanlıktan, Şubat 1971'de TİP'ten istifa etti.

Tüyü Bitmemiş Yetim — Popüler siyasî söylemde, özellikle de nutuklarda, hakkı yenenlerin ve mağdur edilenlerin simgesi olarak kullanılan figür... Daha çok "Biz mazlumların hakkını yedirmeyiz" mesajını vermek için kullanılır. Haksız kazanımlar "Burada tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır" sözleriyle lanetlenir, "Tüyü bitmemiş yetimin hakkını yedirmeyiz!" denir. Kimi köşe yazarlarından da büyük rağbet gören bu sözün "tüyü bitmedik..." ve "saçı bitmedik..." versiyonları da vardır.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β — ΚΕΙΜΕΝΟ-ΣΤΟΧΟΣ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	37
Αιώνιος Ηγέτης (Ebedi Şef)	39
Αλιέντε–Μπουλέντε (Allende–Büllende)	39
Ανοιξιάτικος Καιρός (Bahar Havası)	41
Αριστερά του Κέντρου (Ortanın Solu)	41
Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός (Yeter Söz Milletindir)	43
Άσκαλε (Aşkale)	45
Αυτό τον χειμώνα θα έρθει ο κομμουνισμός (Bu Kış Komünizm Gelecek)	46
Βασιλιάς των Φραγμάτων (Barajlar Kralı)	46
Βουλή των Σπουδαγμένων (Okumuşlar Meclisi)	47
Δεύτερη Δημοκρατία (İkinci Cumhuriyet)	47
226/Βρες τους 226 (226/226'yi Bulmak)	48
Διευθυντής Υδάτων (Su Müdürü)	49
12η Μαρτίου (12 Mart)	49
12η Σεπτεμβρίου (12 Eylül)	50
27η Μαΐου (27 Mayıs)	50
6ος Λένιν (6. Lenin)	50
Ένας εκατομμυριούχος σε κάθε γειτονιά (Her Mahalleye Bir Milyoner)	50
Ενδιάμεσο Καθεστώς (Ara Rejim)	52
Ήρθε ο Ισμέτ, μαύρισε η μοίρα (Geldi İsmet kesildi kısmet)	52
Ιδού η Πόλη, πασά μου (İşte Paşam İstanbul)	53
Καπέλο (Şapka)	53
Λευκή Επανάσταση (Beyaz İhtilâl)	54
Λευκό Τρένο (Beyaz Tren)	54
Λόγος της Προύσας (Bursa Nutku)	55
Μαύρο Παιδί «Καράογλαν» (Karaoğlan)	56
Μια νύχτα ξαφνικά μπορεί να έρθω (Bir Gece Ansızın Gelebilirim)	57
Μιζούρι (Missouri)	57
Να μην ξαναδώσει ο Θεός τέτοια νύχτα (Allah bu geceyi bir daha göstermesin)	58
Ντονμές της Θεσσαλονίκης (Selanik Dönmesi)	59
Ξενοκίνητα Όργανα (Dış Mihraklar)	60
Ούτε σπιθαμή γης... (Kimseye Verecek Bir Avuç...)	61
Πρωτοφανής Ανάπτυξη (Görülmemiş Kalkınma)	61
Σιδερένιο Ασπρο Άτι (Demir Kırat)	62
Σπίτια της Βέρας (Alyans Evler)	63
Σχέδιο ή Πιλάφι (Plan mı Pilav mı)	63
Τσάνκαγια (Çankaya)	64
Σοσιαλισμός με χαμογελαστό πρόσωπο (Güleryüzlü Sosyalizm)	64
Φτωχό ορφανό (Tüyük Bitmemiş Yetim)	64
Αρκτικόλεξο (στην ελληνική μετάφραση)	65
Παράρτημα εικόνων (στην ελληνική μετάφραση)	66

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ανά χείρας βιβλίο αποτελεί μια περιορισμένη προσπάθεια προσέγγισης της ιδιαίτερης «γλώσσας» που παρήγαγε η πολιτική ζωή της Τουρκίας την περίοδο της Δημοκρατίας¹. Το λεξικό καλύπτει το ίδιο πεδίο στην τουρκική πολιτική βιβλιογραφία με αυτό που θα κάλυπτε ένας οδηγός απλής ομιλίας για τουρίστες σε μία γλώσσα. Βέβαια, πέραν της φύσης του έργου και των ανεπαρκειών ημών των συγγραφέων, τα όρια του λεξικού οφείλονται μάλλον σε δικές μας επιλογές: στα κριτήρια στα οποία δώσαμε προτεραιότητα κατά την επιλογή των εκφράσεων που συμπεριλήφθηκαν. Μπορούμε να απαριθμήσουμε τα εν λόγω κριτήρια ως εξής:

Πρώτα απ' όλα, δόθηκε προσοχή ώστε οι εκφράσεις να έχουν εμφανιστεί για πρώτη φορά σε σχέση με ένα συγκεκριμένο πολιτικό γεγονός. Για τον λόγο αυτό, δεν συμπεριλήφθηκαν πολλές εκφράσεις με πολιτικό περιεχόμενο αλλά χωρίς αυτή τη σύνδεση, όπως για παράδειγμα το «Κόμμα του Ψωμιού/*Ekmek Partisi*». Η έκφραση αυτή χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη και δεν εμπεριέχει σταθερή πολιτική προτίμηση· σχολιάζει μάλλον την έλλειψη των προς το ζην και όχι τις διαφορές μεταξύ των προγραμμάτων και των ιδεολογιών των κομμάτων. Παρομοίως δεν συμπεριλήφθηκε η έκφραση «Πατρίδα-Έθνος-Σαγγάριος/*Vatan-Millet-Sakarya*», που χρησιμοποιείται για τη διακωμώδηση ηρωικών λόγων των πολιτικών. Παρόλο που η έκφραση «Κόμμα του Ψωμιού» συνδέεται με μια πολιτική εξέλιξη —τον πολυκομματισμό²—, στο πλαίσιο του παρόντος λεξικού ενδιαφερόμαστε για εκφράσεις που προέκυψαν σε σχέση με περισσότερο συγκεκριμένα πολιτικά γεγονότα. Συναφές παράδειγμα αποτελεί η επονομασία «Ανοιξιάτικος Καιρός/*Bahar Havası*» για την περίοδο ήπιων σχέσεων ανάμεσα στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και το Δημοκρατικό Κόμμα.

Δεύτερον, καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε το πραγματολογικό περιεχόμενο των εκφράσεων να είναι πλούσιο. Προσπαθήσαμε οι εκφράσεις να παρέχουν τη δυνατότητα κατανόησης ή εξήγησης μιας χρονικής στιγμής ή περιόδου, ή ακόμη και μιας συγκεκριμένης κατεύθυνσης της τουρκικής πολιτικής ζωής. Δεν συμπεριλάβαμε πολλές εκφράσεις επειδή θεωρήσαμε ότι είτε δεν διέθεταν το χαρακτηριστικό αυτό, είτε το διέθεταν σε σχετικά

¹ ΣτΜ: Στην τουρκική ιστοριογραφία, η περίοδος που ακολουθεί τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αρχίζει με τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1919-1922 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

² ΣτΜ: Από την ανακήρυξη της δημοκρατίας μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1940, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα εγκαθίδρυσε μονοκομματικό καθεστώς στην Τουρκία. Μετά από δύο αποτυχημένες απόπειρες εισαγωγής του πολυκομματισμού, το 1924-5 και το 1930, η διαδικασία εκδημοκρατισμού που ξεκίνησε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ολοκληρώθηκε με την ανάδειξη στην εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος, το 1950.

περιορισμένο βαθμό. (Από την ολοκλήρωση της συγγραφής μέχρι την έκδοση του βιβλίου πραγματοποιήθηκαν μερικές βελτιώσεις που άλλαξαν εν μέρει το γενικό πλαίσιο, προς όφελος όμως του αναγνώστη· με παρότρυνση του εκδοτικού οίκου συμπεριλήφθηκαν στο λεξικό ορισμένα παραδείγματα πρότυπων φράσεων που παραμένουν σταθερά δημοφιλείς στον πολιτικό λόγο, όπως τα «Ξενοκίνητα όργανα/*Diş Mıhraklar*» και το «Φτωχό ορφανό/*Tüyü Bitmemiş Yetim*». Ο Τζαν Κοζάνογλου συνέγραψε το σύνολο των είκοσι αυτών όρων. Του οφείλουμε ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ για τη συνεισφορά του.)

Ένα ακόμη κριτήριο που ελήφθη υπόψη ήταν η δημοτικότητα της έκφρασης. Παρότι μπορεί να υποτεθεί το αντίθετο, η διαπίστωση του κατά πόσον μία έκφραση είναι πράγματι δημοφιλής δεν ήταν καθόλου εύκολη λόγω ενός εμποδίου εντελώς ανθρώπινου: της επιλεκτικής αντίληψης. Ήταν τόσες πολλές οι διαφορές μεταξύ των δικών μας αναμνήσεων και των προτάσεων συνεργατών που βοήθησαν στον καθορισμό των εκφράσεων... Για τον λόγο αυτό, προκειμένου να μπορέσουμε να διαπιστώσουμε πόσο δημοφιλείς είναι οι εκφράσεις, λάβαμε υπόψη τη συχνότητα εμφάνισής τους σε εφημερίδες και σε σχετικά με το θέμα βιβλία. Φυσικά έτσι γενικεύσαμε τις επιλογές των δημοσιογράφων και των συγγραφέων. Ας αναλογιστούμε, όμως, ότι αυτοί βρίσκονται ανάμεσα στην ιστορία μας και σε εμάς...

Το λεξικό έχει επίσης χρονικό όριο, το οποίο θέσαμε στις βουλευτικές εκλογές της 20ής Οκτωβρίου 1991.

Μια άλλη αδυναμία του λεξικού μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτή: εστιάζει στο «κέντρο» της πολιτικής ζωής. Ελπίζουμε η παρούσα εργασία να προκαλέσει το ενδιαφέρον και για τις «γλώσσες» των σοσιαλιστών, των ισλαμιστών, των εθνικιστών και των λοιπών πολιτικών ομάδων, καθώς και να ενθαρρύνει όσους σκέφτονται να εργαστούν πάνω στο θέμα. Παρεμπιπτόντως, ενδιαφέρον θα είχαν και τα λεξικά τοπικών πολιτικών εκφράσεων.

Τέλος, ελπίζουμε ότι, παρά τις ελλείψεις του, το λεξικό αυτό θα χρησιμεύσει και με τις δύο λειτουργίες για τις οποίες και σχεδιάστηκε: τόσο ως πηγή αναφοράς, όσο και ως βιβλίο «εκλαϊκευμένης ιστορίας».

Μπασκίν Μπιτσακσί

Αιώνιος Ηγέτης (*Ebedi Şef*) — Με αλλαγή του καταστατικού του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, τον Δεκέμβριο του 1938, ο Ισμέτ Ινονού ορίστηκε μόνιμος πρόεδρος του κόμματος, ενώ ο Κεμάλ Ατατούρκ έλαβε τον τίτλο του «Ιδρυτή του Κόμματος και Αιώνιου Πρόεδρου». Έκτοτε ο μεν Ινονού επονομαζόταν «Εθνικός Ηγέτης», ο δε Ατατούρκ ξεκίνησε να μνημονεύεται ως «Αιώνιος Ηγέτης».

Όσο ο Ατατούρκ ήταν εν ζωή, είχε λάβει τίτλους όπως «Μέγας Καθοδηγητής», «Άξιος Κατακτητής» και «Μέγας Απελευθερωτής», ενώ αποκαλούνταν και «Ηγέτης», «Μέγας Ηγέτης», καθώς και «Ανώτατος Ηγέτης». Πράγματι, κατά τη διάρκεια της μονοκομματικής διακυβέρνησης³, η ιδιότητα του «Ηγέτη» κατέστη κεντρική έννοια της δεσπώουσας πολιτικής ιδεολογίας και το αξίωμα τοποθετήθηκε στην κορυφή της θεσμικής διάρθρωσης. Οι προγραμματικές δηλώσεις του πρωθυπουργού Τζελάλ Μπαγιάρ, τον Νοέμβριο του 1937, είναι ενδεικτικές:

«Η κυβέρνηση θα εργαστεί στην κατεύθυνση των κύριων γραμμών που χάραξε από το βήμα αυτό ο Ηγέτης...

Όλες οι κατευθυντήριες γραμμές γίνονται κατανοητές υπό το πνεύμα των ομιλιών του Ηγέτη...

Αυτή είναι η εντολή και η ιδεολογία που μας παρέδωσε ο Ηγέτης...

Είμαστε έτοιμοι για το δεύτερο σχέδιο εκβιομηχάνισης, στα κελεύσματα του Ηγέτη.

Το τουρκικό έθνος θα βαδίζει στοιχισμένο στη βούληση του Ηγέτη...»

Για τον ιστορικό Μετέ Τουντσάι, η λατρεία του Αιώνιου Ηγέτη εμφανίζεται ως μέσο αντιπολίτευσης κατά του Εθνικού Ηγέτη: «Δηλαδή τα εγκώμια στον Ατατούρκ, όπως είναι φυσικό, μειώνουν το κύρος του νυν προέδρου, Ισμέτ Πασά [ΣτΜ: Ινονού]». Ο Ναντίρ Ναντί χρησιμοποίησε πρώτος, στις 14 Νοεμβρίου 1938, την έκφραση Αιώνιος Ηγέτης. Εξέφρασε την ελπίδα ότι, με την αποδοχή του Ατατούρκ ως Αιώνιου Ηγέτη, «στο εξής, οι εν ζωή ισχυροί δεν θα αποκαλούνται ηγέτες».

Αλιέντε–Μπουλέντε (*Allende–Büllende*) — Ο αρχηγός του ΚΔΙΚ Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ χρησιμοποίησε τον παραλληλισμό Αλιέντε–Μπουλέντε, παρομοιάζοντας τον πρόεδρο του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος Μπουλέντ Ετσεβίτ με τον Χιλιανό σοσιαλιστή ηγέτη

³ ΣτΜ: Βλ. παραπάνω, ΣτΜ 2.

Σαλβαδór Αλιέντε. Ο Αλιέντε ανήλθε στην εξουσία κερδίζοντας τις εκλογές του 1970, ενώ ανατράπηκε με στρατιωτικό πραξικόπημα και δολοφονήθηκε⁴ το 1973.

Το ΡΑΚ κατέβηκε στις εκλογές του 1973 με υποσχέσεις για γενική αμνηστία, αναδασμό της γης και κρατικοποίηση των ορυχείων και του πετρελαίου, ανεβάζοντας τα ποσοστά του από 27,4% το 1969 σε 33,3%, ενώ η δημοτικότητα του Ετσεβίτ σημείωνε ραγδαία άνοδο. Η Δεξιά ανησύχησε από την άνοδο του Ετσεβίτ, ο οποίος έκανε λόγο για ανάγκη προσέγγισης του λαού και αλλαγής της υπάρχουσας τάξης. Ο δεξιός Τύπος αναφερόταν στον Ετσεβίτ με τον χαρακτηρισμό «Μπουλέντε», που του είχε αποδοθεί από τον δημοσιογράφο Μπεντί Φαϊκ. Με τον τρόπο αυτό, στους μεν ψηφοφόρους περνούσε το μήνυμα ότι ο Ετσεβίτ ήταν «κομμουνιστής», στον δε Ετσεβίτ υπενθύμιζε το τέλος του Αλιέντε. Το 1975, ο πρόεδρος του Κόμματος Δικαιοσύνης Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ αποκάλεσε επίσης τον Ετσεβίτ «μιμητή του Αλιέντε». Ο Ετσεβίτ αντέδρασε στον παραλληλισμό Αλιέντε–Μπουλέντε λέγοντας ότι δεν ήθελε να γίνει Αλιέντε, καθώς και ότι θα άλλαζε την υπάρχουσα τάξη «ενώ ο τροχός γυρίζει, όχι σταματώντας τον τροχό».

Ο παραλληλισμός του Ετσεβίτ με τον Αλιέντε έγινε συχνότερος μετά την άνοδό του στην πρωθυπουργία, το 1978. Την περίοδο εκείνη, ο χαρακτηρισμός από τον Ντεμιρέλ των μέτρων της κυβέρνησης ως «έξοδο αλά Αλιέντε» έγινε πηγή αντιπαραθέσεων. Στην ερώτηση εάν ήθελε να πει ότι περίμενε για τον Ετσεβίτ να συμβεί ό,τι και στη Χιλή —δηλαδή ένα στρατιωτικό πραξικόπημα με την υποκίνηση των ΗΠΑ—, ο Ντεμιρέλ επέμεινε στον υπαινιγμό περί «εξόδου αλά Αλιέντε» λέγοντας τα εξής: «Δεν θεωρώ πιθανό οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις να δράσουν ως όργανο των Αμερικανών και λοιπών. Ωστόσο, το πρόγραμμα που ακολουθούν αυτοί εδώ είναι ίδιο με το πρόγραμμα του Αλιέντε. Εάν και το τέλος τους θα είναι το ίδιο, αυτό δεν το γνωρίζω». Όσον αφορά την εκφοβιστική ρήση του Ντεμιρέλ ότι «το έθνος αυτό δεν θέλει πια να του μιλάνε μαλακά. Θέλει σκληρά λόγια», τούτη δέχτηκε δριμεία κριτική από πολλούς, μεταξύ των οποίων από το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας (*Milli Selamet Partisi*) και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα Εμπιστοσύνης (*Cumhuriyetçi Güven Partisi*), πρώην συμμάχους του στην κυβέρνηση. Το ΡΑΚ έλεγε ότι «Η Τουρκία δεν είναι Χιλή. Το τουρκικό έθνος είναι αφοσιωμένο στη δημοκρατία. Ο στρατός του, πιστός στη δημοκρατία, δεν θα δώσει την ευκαιρία ούτε στον Ντεμιρέλ ούτε και σε κανέναν άλλο να γίνει Πινোসέτ». Ο αριστερός Τύπος έβλεπε τον

⁴ ΣτΜ: Αν και οι συνθήκες θανάτου του Αλιέντε ήταν επί μακρόν αμφισβητούμενες, η κρατούσα άποψη πλέον είναι πως αυτοκτόνησε.

παραλληλισμό με τον Αλιέντε ως τίτλο τιμής και πορέβλεπε ότι ο Ετσεβίτ, σε αντίθεση με τον Ντεμιρέλ, δεν «θα έπαιρνε το καπελάκι του να φύγει, αλλά θα έμενε να αντισταθεί στον φασισμό, όπως ο Αλιέντε». Στο μεταξύ, οι προσκείμενοι στο ΚΔΙΚ ηγέτες της Ομοσπονδίας Αυτοκινητιστών και Οδηγών αποφάσισαν να σβήσουν τις μηχανές, διαμαρτυρόμενοι για την αύξηση των τιμών στα υγρά καύσιμα. Η δράση θύμιζε τη διαβόητη απεργία των φορτηγατζήδων στη Χιλή και κλιμάκωσε περαιτέρω την πολιτική ένταση, αλλά τελικά οι οδηγοί υπαναχώρησαν.

Ανοιξιιάτικος Καιρός (*Bahar Havası*) — Η εγκαθίδρυση φυσιολογικών σχέσεων και η βελτίωση του κλίματος μεταξύ του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος και του Δημοκρατικού Κόμματος την περίοδο 1946-1960 χαρακτηρίζονταν από τα όργανα του Τύπου ως «ανοιξιιάτικος καιρός». Παραδείγματος χάριν, περιστατικά όπως η περιοδεία στη χώρα του προέδρου της Δημοκρατίας Ισμέτ Ινονού μαζί με έναν βουλευτή του ΔΚ, ή η επίσκεψη του Αντνάν Μεντερές σε συνεδρίαση τοπικής οργάνωσης του ΡΑΚ εκλαμβάνονταν ως σημάδια του «ανοιξιιάτικου καιρού».

Οι σχέσεις ΡΑΚ–ΔΚ έμοιαζαν κατά περιόδους φυσιολογικές, μέχρι το 1957. Έκτοτε τα δύο κόμματα δεν ξαναείδαν «ανοιξιιάτικο καιρό». Μερικούς μήνες πριν από τις εκλογές του 1957, ο γενικός γραμματέας του ΡΑΚ Κασίμ Γκιουλέκ διατύπωσε το τέλος του «ανοιξιιάτικου καιρού» με τα παρακάτω λόγια: «Ετοιμαστείτε για εκλογές, ελέγξτε τα ονόματα σας στους καταλόγους. Ο ανοιξιιάτικος καιρός πέρασε, ήρθε το καλοκαίρι... Δεν φοβόμαστε ούτε απειλές ούτε πιέσεις... Με πήγαν 126 φορές στα δικαστήρια, δεν φοβάμαι να πάω άλλες τόσες.»

Αριστερά του Κέντρου (*Ortanın Solu*) — Ο πρόεδρος του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος Ισμέτ Ινονού διακήρυξε, πριν από τις εκλογές του 1965, ότι το κόμμα τοποθετείται «αριστερά του κέντρου». Ωστόσο, στο εσωτερικό του κόμματος δεν υπήρχε σύμπνοια σχετικά με το περιεχόμενο της φράσης. Για παράδειγμα, αν λάβουμε υπόψη τις παρακάτω δηλώσεις του Ινονού, η προσέγγιση «αριστερά του κέντρου» στην ουσία δεν έφερνε κάτι νέο: «Το ΡΑΚ είναι από τη φύση του κόμμα κρατιστικό⁵, και με την ιδιότητα αυτή φυσικά χαρακτηρίζεται από νοοτροπία αριστερά του κέντρου», και «Στην πραγματικότητα, από τη στιγμή που ταχθήκαμε

⁵ ΣτΜ: Ο κρατισμός (*devletçilik*), κομμάτι του κεμαλισμού, προτάσσει τον ρόλο του κράτους στην οικονομική ζωή. Βλ. ZÜRCHER (Erik J.), *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας* [Turkey. A modern history], μετάφραση ΚΕΧΡΙΩΤΗΣ (Βαγγέλης), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004 [1993], σ. 248.

υπέρ του κοσμικού κράτους, βρισκόμαστε αριστερά του κέντρου. Εάν είσαι λαϊκιστής⁶, τοποθετείσαι αριστερά του κέντρου».

Από τη σκοπιά της «συντηρητικής» ομάδας, για την οποία το ΡΛΚ δεν έπρεπε να μεταβάλει τον κεντρώο χαρακτήρα του, η προσέγγιση «αριστερά του κέντρου» ήταν ένα μέσο που θα μπορούσε να αναχαιτίσει τη διολίσθηση ψηφοφόρων του ΡΛΚ στην κατεύθυνση σχηματισμών της αριστεράς, ιδιαίτερα προς το Εργατικό Κόμμα Τουρκίας (*Türkiye İşçi Partisi*). Η ομάδα αυτή έμοιαζε να επαναλαμβάνει την αντίληψη που εκφράστηκε με τα λόγια του Νεβζάτ Τάντογαν, νομάρχη της Άγκυρας κατά τη μονοκομματική περίοδο: «εάν χρειάζεται αριστερή πολιτική, και αυτήν εμείς θα την κάνουμε».

Για την ομάδα υπό την αρχηγία του Μπουλέντ Ετσεβίτ, το ιδεολόγημα «αριστερά του κέντρου» επίσης ήταν ένα ανάχωμα έναντι της άκρας αριστεράς. Με τα λόγια του Ετσεβίτ, «εάν δεν παρθούν μέτρα που θα λυτρώσουν τον λαό από την αδικία, την αισχροκέρδεια και την τυραννία, και θα προωθήσουν την ανάπτυξη με κοινωνική δικαιοσύνη, τότε τα συσσωρευόμενα ανατρεπτικά αισθήματα όσων ζουν μέσα στην καταπίεση και τη φτώχεια θα φτάσουν σε σημείο έκρηξης. Τότε ακριβώς τα ακροαριστερά ρεύματα θα μετατρέψουν τα ανατρεπτικά αισθήματα σε καταστροφική, μαζική παλίρροια. Η αριστερά του κέντρου είναι το ισχυρότερο ανάχωμα, το πλέον αποτελεσματικό φράγμα κόντρα στην παλίρροια αυτή». Όμως ο Ετσεβίτ και οι σύντροφοί του έβλεπαν επιπλέον την «αριστερά του κέντρου» ως ένα βήμα για τη μετατροπή του ΡΛΚ σε σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Σύμφωνα με τον Ετσεβίτ, «όσοι κινούνται αριστερά του κέντρου είναι ανθρωπιστές, είναι λαϊκιστές, είναι υπέρμαχοι της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής ασφάλειας, είναι προοδευτικοί, επαναστάτες και μεταρρυθμιστές, προτάσσουν το κράτος και το σχέδιο, είναι αφοσιωμένοι στην ελευθερία και ταγμένοι στην κοινωνική δημοκρατία».

Η αντίδραση που προκάλεσε στα δεξιά κόμματα η νέα προσέγγιση του ΡΛΚ συνοψιζόταν στο διάσημο, τα χρόνια εκείνα, σύνθημα: «Αριστερά του κέντρου, ο δρόμος για τη Μόσχα» (*Ortanın solu Moskova yolu*).

Στο συνέδριο του κόμματος, το 1966, ο Ετσεβίτ εξελέγη γενικός γραμματέας και η «αριστερά του κέντρου» υιοθετήθηκε ως πολιτική του κόμματος. Στη συνέχεια, περισσότεροι

⁶ ΣτΜ: Η αρχή του λαϊκισμού (*halkçılık*) επίσης αποτελεί συστατικό στοιχείο της κεμαλικής ιδεολογίας και αφορά την υπέρβαση των ταξικών συμφερόντων, προς όφελος των συμφερόντων ολόκληρου του έθνους. Βλ. ZÜRCHER (Erik J.), όπ. π., σ. 247.

από 40 βουλευτές και γερουσιαστές του κόμματος, μεταξύ των οποίων και ο Τουρχάν Φειζιόγλου, αποχώρησαν από το ΡΑΚ το 1967 και ίδρυσαν το Κόμμα Εμπιστοσύνης (*Güven Partisi*). Η ομάδα αυτή συνέδεε την ήττα του ΡΑΚ στις εκλογές του 1965 με τον ανεπαρκή προσδιορισμό των ορίων του σλόγκαν «αριστερά του κέντρου», καθώς και με την ερμηνεία του από «σοσιαλιστική οπτική». «Συμφεροντολόγοι» ή «συμφεροντολόγοι του κέντρου» αποκλήθηκαν τα μέλη του κόμματος που δεν έφυγαν, μολονότι θεωρούσαν ότι το ΡΑΚ στράφηκε στα αριστερά και ενοχλούνταν από αυτό.

Η ενδυνάμωση της κίνησης Αριστερά του Κέντρου υπό την αρχηγία του Ετσεβίτ άρχισε να ενοχλεί και τον Ισμέτ Ινονού, μετά την αποχώρηση της συντηρητικής πτέρυγας. Τον Μάιο του 1972, ο Ινονού απομακρύνθηκε από την προεδρία του ΡΑΚ —θέση που κατείχε επί 34 έτη—, και στη θέση του εξελέγη ο Ετσεβίτ. Τον Νοέμβριο του 1972, ο Ινονού παραιτήθηκε από το ΡΑΚ «εξαιτίας της επικίνδυνης για την πατρίδα αλλαγής στη διαμόρφωση και τον προσανατολισμό της πολιτικής του κόμματος, σε μια περίοδο τήρησης με σοβαρότητα της λεπτής φύσης των όρων της 12ης Μαρτίου⁷».

Η αριστερά του κέντρου αποτέλεσε έκφραση ενός ενδιάμεσου σταδίου στην εξέλιξη του ΡΑΚ από κεντρώο «κρατικό κόμμα» σε σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Από τα μέσα της δεκαετίας του '70, το ΡΑΚ άρχισε να προσδιορίζει τον εαυτό του ως «σοσιαλδημοκρατικό» κόμμα, ή ως κόμμα της «δημοκρατικής αριστεράς».

Στην αργκό, «αριστερά του κέντρου» σημαίνει καφές με ολίγη, ενώ «δεξιά του κέντρου» λέγεται ο γλυκός καφές.

Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός (*Yeter Söz Milletindir*) — Δημοφιλές σλόγκαν που χρησιμοποιήθηκε από το Δημοκρατικό Κόμμα πριν από τις εκλογές που το έφεραν στην εξουσία, το 1950. Χρησιμοποιήθηκε σε αφίσα μαζί με την εικόνα υψωμένης παλάμης στη χειρονομία του «στοπ»⁸. Σε αντίθεση με την ελιτίστικη νοοτροπία του ΡΑΚ, που συνοψιζόταν στην έκφραση «για τον λαό, παρά τη θέλησή του», το σύνθημα αναδείκνυε το γεγονός ότι το Δημοκρατικό Κόμμα ήταν πολιτική κίνηση που αντλούσε την ισχύ της από τον λαό.

⁷ ΣτΜ: Αναφέρεται στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 12ης Μαρτίου 1971.

⁸ ΣτΜ: Για την αφίσα, βλ. Παράρτημα εικόνων, Εικόνα 1.

Το σύνθημα «Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός» επινοήθηκε από τον Σελτσούκ Μιλάρ, αρχιτέκτονα και υπάλληλο στο Υφυπουργείο Τεχνικής Εκπαίδευσης, ο οποίος σχεδίασε και τη διάσημη αφίσα. Ο Μιλάρ αφηγείται με τα παρακάτω λόγια τον διάλογό του με τον Χασάν Αλί Γιουτζέλ, υπουργό Εθνικής Παιδείας στην κυβέρνηση ΡΑΚ, με αφορμή την αφίσα που σχεδίασε:

«—Εσείς σχεδιάσατε την αφίσα "Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός" του Δημοκρατικού Κόμματος, σωστά;

—Μάλιστα, κύριε. Κάτω φέρει την υπογραφή μου.

—Σας συγχαίρω από καρδιάς. Πρόκειται περί αριστουργήματος, προκαλεί τον θαυμασμό.

—Σας ευχαριστώ. Με χαροποιεί που άρεσε σε εσάς ειδικά.

—Στην πραγματικότητα, θέλαμε εμείς να επωφεληθούμε από τη δουλειά σας...

—... Εάν εσείς μου είχατε ζητήσει παρόμοια εκδόλευση, δεν θα το έκανα. Γιατί επιθυμία δική μου είναι ο τουρκικός λαός να βιώσει την ουσία της δημοκρατίας, όχι να ακούει γι' αυτή. Γι' αυτό τον λόγο θέλω, με την ψήφο του λαού, να χάσετε εσείς την εξουσία και να την κερδίσει το κόμμα της αντιπολίτευσης.

—Καλώς. Τι θέλετε όμως να πείτε με τη λέξη "Αρκετά!";

—Αρκετά με όσα υφίστανται οι πολίτες που υποστηρίζουν την αντιπολίτευση· αρκετά με τα δυσάρεστα γεγονότα που διαβάζουμε κάθε μέρα στις εφημερίδες· αρκετά με τη στέρηση από τους αντιπολιτευόμενους των υπηρεσιών που αποτελούν ευθύνη του κράτους...

—Ποιος σας παρήγγειλε την αφίσα αυτή;

—Σε καμία περίπτωση δεν μπορώ να σας το αποκαλύψω, κύριε υπουργέ.

—Για ποιο λόγο;

—Επειδή γνωρίζω τι θα τραβήξει.

Ο κύριος Γιουτζέλ σηκώθηκε και έσφιξε το χέρι μου, λέγοντας "ευχαριστώ". Ευχαριστώντας τον με τη σειρά μου, βγήκα από το γραφείο.

Ένα περίπου εικοσαήμερο μετά το περιστατικό ανακοινώθηκε ο διορισμός μου σε εργοτάξιο στην Ούρφα. Παιτήθηκα από το Υφυπουργείο Τεχνικής Εκπαίδευσης.»

Περιοδικό «*Tarih ve Toplum*», Ιούνιος 1988

Άσκαλε (Aşkale) — Το Άσκαλε, επαρχία του Ερζερούμ, έγινε γνωστό στην τουρκική πολιτική ιστορία ως τόπος καταναγκαστικής εργασίας για τους υπόχρεους που αδυνατούσαν να καταβάλλουν το *βαρλίκ βεργκισί*.

Το *βαρλίκ βεργκισί* ήταν φόρος περιουσίας που επιβλήθηκε την περίοδο μεταξύ του Νοεμβρίου 1942 και του Μαρτίου 1944. Ήταν δυνατό να καταβληθεί σε μία μόνο δόση. Με τα λόγια του Φαΐκ Οκτέ, τότε προϊσταμένου της Εφορίας Κωνσταντινούπολης, αποτέλεσε μια «τραγωδία». Σύμφωνα με το σχετικό νομοσχέδιο, το *βαρλίκ βεργκισί* στόχευε όσους σημείωναν υψηλά κέρδη «εκμεταλλευόμενοι τις δυσχέρειες που προκλήθηκαν από την οικονομική στενότητα», εντούτοις δεν κατέβαλλαν τον αντίστοιχο φόρο· με πρώτο στόχο τους εμπόρους. Η φορολογική βάση επί της οποίας υπολογιζόταν ο φόρος, καθώς και το ποσοστό του, καθορίζονταν από ειδικές επιτροπές εκτίμησης που συγκλήθηκαν ειδικά για τον σκοπό αυτό. Δεν ήταν δυνατή η άσκηση ένστασης ή η καταφυγή στη δικαστική οδό κατά της απόφασης της επιτροπής σχετικά με το ύψος του φόρου. Όσοι δεν κατέβαλλαν τον φόρο εντός ενός μήνα από την ημερομηνία γνωστοποίησής του θα στέλνονταν στο στρατόπεδο καταναγκαστικών έργων του Άσκαλε.

Ο νόμος σχετικά με το *βαρλίκ βεργκισί* δεν προέβλεπε οποιαδήποτε διάκριση. Ωστόσο οι ευρείες εξουσίες των επιτροπών εκτίμησης του φόρου, σε συνδυασμό με το έντονα εθνικιστικό κλίμα της περιόδου, οδήγησαν στην εφαρμογή του σε βάρος ιδίως των μειονοτήτων. Το σύνολο των 1400 υπόχρεων φόρου που εργάστηκαν στα έργα οδοποιίας του Άσκαλε ήταν μέλη μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, εκ των οποίων οι 1229 προέρχονταν από την Κωνσταντινούπολη. Τα έξοδα διατροφής, ένδυσης, στέγασης και ιατρικής περίθαλψης των υπόχρεων στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας βάρυναν τους ίδιους. Από τους 1400 υπόχρεους που έσπασαν βράχους και έσκαψαν τον δρόμο Ερζερούμ–Σεβάστειας, οι 21 πέθαναν στον τόπο εργασίας τους.

Μέχρι την 15η Μαρτίου 1944, όταν και διαγράφηκε το σύνολο των ανείσπρακτων οφειλών του *βαρλίκ βεργκισί*, 114.368 υπόχρεοι είχαν καταβάλει 315 εκατομμύρια λίρες. Το ποσό αυτό αντιστοιχούσε στο 38 % των κρατικών δαπανών για το 1943. Ο Φαΐκ Οκτέ —ο οποίος, ως προϊστάμενος της Εφορίας Κωνσταντινούπολης, ήταν υπεύθυνος για την επιβολή του φόρου στην πόλη με τις υψηλότερες εισπράξεις— έκλεισε με τα εξής λόγια το βιβλίο που έγραψε για το *βαρλίκ βεργκισί*: «Μιλώντας για λογαριασμό μου, ακόμη απορώ πώς όλοι μας, με πρώτο τον

πρωθυπουργό⁹, δεν έχουμε οδηγηθεί ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου, εξαιτίας του πλήγματος που επέφερε το θέμα αυτό στην υπόληψη και την αξιοπρέπεια του κράτους».

Αυτό τον χειμώνα θα έρθει ο κομμουνισμός (*Bu Kış Komünizm Gelecek*) — Ο Τζελάλ Μπαγιάρ¹⁰ πέθανε το 1986, σε ηλικία 103 χρόνων. Σύμφωνα με μαρτυρίες, τα τελευταία χρόνια της ζωής του επαναλάμβανε συχνά την προειδοποίηση «αυτό τον χειμώνα θα έρθει ο κομμουνισμός». Η έκφραση αναδείχθηκε σε σύμβολο της κομμουνιστικής φοβίας της Δεξιάς και στην πορεία έγινε αντικείμενο διακωμώδησης.

Βασιλιάς των Φραγμάτων (*Barajlar Kralı*) — Ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ αποκαλούνταν και «βασιλιάς των φραγμάτων».

Την περίοδο διακυβέρνησης του Δημοκρατικού Κόμματος (1950–1960) δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην κατασκευή φραγμάτων. Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας αυξήθηκε κατά 350%, ενώ το μερίδιο της παραγωγής που προερχόταν από υδραυλικές πηγές διευρύνθηκε από 3,8% το 1950 σε 31,6% το 1962. Ο Ντεμιρέλ ήταν πολιτικός μηχανικός και ανέλαβε την περίοδο εκείνη καθήκοντα προϊσταμένου στο Τμήμα Φραγμάτων της Γενικής Διεύθυνσης Υδραυλικών Έργων, καθώς και γενικού διευθυντή Υδραυλικών Έργων. Λόγω αυτών των ιδιοτήτων, ο δημοσιογράφος Τζουνέιτ Αρτζάγιουρεκ αποκάλεσε τον Ντεμιρέλ «βασιλιά των φραγμάτων», όταν εκείνος διεκδίκησε την προεδρία του Κόμματος Δικαιοσύνης, το 1964. Το επιτυχημένο παρωνύμιο αργότερα χρησιμοποιήθηκε κυρίως σκωπτικά.

Ο Ντεμιρέλ υπερασπίστηκε την καριέρα που έχτισε με τον τίτλο «βασιλιάς των φραγμάτων». Το 1983, σε δηλώσεις του στον Τζουνέιτ Αρτζάγιουρεκ ανέφερε ότι για το 80% των φραγμάτων και των υδροηλεκτρικών σταθμών που είχαν κατασκευαστεί μέχρι την ημέρα εκείνη «...συμμετέχω στη μελέτη, τη δημοπρασία, τη θεμελίωση ή τα εγκαίνια, την κατασκευή. Συμμετέχω ως γενικός διευθυντής Υδραυλικών Έργων, συμμετέχω ως πρωθυπουργός».

Βλ. επίσης: «**Διευθυντής Υδάτων**»

⁹ ΣτΜ: Πρόκειται για τον Σουκρού Σαράτσογλου, πρωθυπουργό της χώρας από την 9η Ιουλίου 1942 μέχρι την 7η Αυγούστου 1946.

¹⁰ ΣτΜ: Πρόεδρος της Δημοκρατίας (1950–1960) και νωρίτερα πρωθυπουργός (1937–1939).

Βουλή των Σπουδαγμένων (*Okumuşlar Meclisi*) — Σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1961, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας αποτελούνταν από τη Γερουσία της Δημοκρατίας και την Εθνοσυνέλευση. Εξαιτίας της προϋπόθεσης ολοκλήρωσης ανώτατων σπουδών για την εκλογή στο αξίωμα του γερουσιαστή, η Γερουσία λεγόταν και «Βουλή των σπουδαγμένων». Η Γερουσία της Δημοκρατίας διαλύθηκε με το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου [ΣτΜ: 1980]. Το Σύνταγμα του 1982 δεν προέβλεπε ανασύστασή της.

Δεύτερη Δημοκρατία (*İkinci Cumhuriyet*) — 1- Η περίοδος που ξεκινά με το κίνημα της 27ης Μαΐου και τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1961 ονομάστηκε «Δεύτερη Δημοκρατία», κατά το γαλλικό πρότυπο.

Η έκφραση, η οποία ξεκίνησε να χρησιμοποιείται αμέσως μετά την 27η Μαΐου, εξέφραζε όχι τόσο την ανάγκη επονομασίας μιας ιστορικής περιόδου, αλλά μάλλον την επιθυμία υπεράσπισης της επανάστασης και αναγνώρισής της ως ισότιμης με την «Πρώτη Δημοκρατία». Ο αρχηγός του Κράτους Τζεμάλ Γκιουρσέλ κήρυξε το 1961 «έτος εγκαθίδρυσης της Β' Δημοκρατίας», δηλώνοντας τα εξής: «η Δεύτερη Δημοκρατία θα αποτελέσει σπουδαίο παράγοντα στην πρόοδο και την εξέλιξη του έθνους μας». Ο Γκιουρσέλ διακήρυξε ως καθήκον της κυβέρνησης υπό την προεδρία του «την εγκαθίδρυση της Β' Δημοκρατίας, η οποία θα στηρίζεται στο δίκαιο, τη δικαιοσύνη, την ελευθερία, την ισότητα και την αρετή, στο πλαίσιο μιας εγγυημένης δημοκρατικής τάξης».

2- Η έκφραση «Δεύτερη Δημοκρατία» άρχισε να χρησιμοποιείται μετά το 1991 με διαφορετικό περιεχόμενο. Αποκλήθηκε έτσι ο στόχος για εκδημοκρατισμό και για εκ νέου συγκρότηση του πολιτικού συστήματος. Ο στόχος αυτός τέθηκε μετά τη διαπίστωση ότι το καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε το 1923 δεν ήταν δημοκρατικό και πλουραλιστικό, ότι η εξουσία δεν ανήκε στον λαό, αλλά στη γραφειοκρατία και τον στρατό, και ότι η κρατιστική οικονομική αντίληψη είχε μετατραπεί σε «ληστρικό σύστημα». Την ιδέα της «Δεύτερης Δημοκρατίας» εισήγαγε και υπερασπίστηκε με επιμονή ο Μεχμέτ Αλτάν¹¹. Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτή αφορούσε την αλλαγή της γραφειοκρατικής δομής του καθεστώτος, τη μείωση του βάρους του κράτους στην οικονομία, την προώθηση της διαφάνειας, την παροχή δυνατότητας στους

¹¹ ΣτΜ: Ακαδημαϊκός, συγγραφέας και δημοσιογράφος. Συνελήφθη μαζί με τον αδελφό του, τον δημοσιογράφο Αχμέτ Αλτάν, μετά την απόπειρα πραξικοπήματος το 2016. Αφέθηκε ελεύθερος το 2018, ενώ ο αδελφός του παραμένει στη φυλακή.

φορολογούμενους να ελέγχουν πού δαπανώνται τα χρήματα των φόρων, τη χειραφέτηση της πολιτείας από την κηδεμονία του στρατεύματος και την «ανασυγκρότηση του κράτους σε μια δομή γόνιμη και δημοκρατική, με τη συμμετοχή όλων των κοινωνικών στρωμάτων».

Η κεμαλική διανόηση, από την άλλη πλευρά, πρόβαλλε έντονη αντίδραση στην ιδέα της «Δεύτερης Δημοκρατίας», την οποία εκλάμβανε ως πρωτοβουλία για τον εκφυλισμό του νεωτερικού, κοσμικού και αντι-ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα που ενυπήρχε στα θεμέλια της Τουρκικής Δημοκρατίας.

226/Βρες τους 226 (226/226'yi *Bulmak*) — Την περίοδο ισχύος του Συντάγματος του 1961¹², η Εθνοσυνέλευση αποτελούνταν από 450 βουλευτές. Η απόλυτη πλειοψηφία κερδιζόταν με 226 ψήφους, ενώ αυτός ήταν ο αναγκαίος αριθμός ψήφων και για την ανατροπή της κυβέρνησης. Στην πλειονότητά τους, οι εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1960-1980 κατέληγαν σε αδυναμία σχηματισμού μονοκομματικής κυβέρνησης. Εξαιτίας αυτού, και λόγω των διασπάσεων στα κόμματα και των μεταγραφών βουλευτών, στο προσκήνιο ήρθε η αριθμητική της Βουλής, όπως και η εύρεση —σε μόνιμη βάση— 226 βουλευτών.

Πρώτος ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ επισήμανε τα πλεονεκτήματα της «αριθμητικής της Βουλής» και των «226». Από την επομένη κιόλας της εκλογής του στην προεδρία του Κόμματος Δικαιοσύνης, τον Νοέμβριο του 1964, ο Ντεμιρέλ άρχισε να απειλεί την κυβέρνηση υπό την προεδρία του Ισμέτ Ινονού, μια συμμαχία ανάμεσα στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και σε ανεξάρτητους βουλευτές. Ο Ντεμιρέλ δήλωνε ότι «εάν εξασφαλίσουμε τις 226 ψήφους, θα ρίξουμε την κυβέρνηση».

Πριν από την 12η Μαρτίου [ΣτΜ: του 1971], το αίτημα για παραίτηση της κυβέρνησης Ντεμιρέλ —η οποία κατηγορούνταν ότι οδηγούσε τη χώρα στο χάος— έβρισκε υποστήριξη όχι μόνο στους κύκλους της αντιπολίτευσης, τον πρόεδρο της Δημοκρατίας Τζεβνέτ Σουνάι και τον στρατό, αλλά ακόμη και στο εσωτερικό του Κόμματος Δικαιοσύνης. Στις εκκλήσεις για παραίτηση, ο πρωθυπουργός Ντεμιρέλ απάντησε τα εξής: «Αναλάβαμε την εξουσία χωρίς να το χρωστάμε σε κανέναν. Ουδείς κινεί τα νήματα. Το τιμόνι είναι στα δικά μας χέρια. Ας βρουν τους 226 κι ας μας ρίξουν...» Τα λόγια αυτά στηλιτεύθηκαν και σχολιάστηκαν ως κοντόφθαλμη σκέψη «που συνδέει την πολιτική μονάχα με αριθμούς και μαθηματικά». Ενώσω συνεχίζονταν οι

¹² ΣτΜ: Μέχρι το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980.

αντιπαραθέσεις για τους 226, ο Ντεμιρέλ εξαναγκάστηκε σε παραίτηση ως αποτέλεσμα του τελεσιγράφου της 12ης Μαρτίου, μετά το οποίο η αριθμητική της Βουλής έχασε το περιεχόμενό της.

Τη δεκαετία του '70, η εύρεση των 226 αναδείχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα της κοινοβουλευτικής ζωής. Κυβερνήσεις ανέβαιναν και έπεφταν με αριθμητικούς υπολογισμούς· γίνονταν παζάρια βουλευτών προκειμένου να βρεθούν οι 226 και να σχηματιστεί κυβέρνηση. Οι 226 οδήγησαν τα προγράμματα, τις αξίες και τις ηθικές αρχές στη λήθη.

Μετά το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου [ΣΤΜ: 1980] και για όλη την περίοδο 1983-1991, το ζήτημα των 226 δεν τέθηκε ξανά, χάρη στην πλειοψηφία του Κόμματος Μητέρας Πατρίδας στο κοινοβούλιο. Η αδυναμία επίτευξης πλειοψηφίας που θα επέτρεπε τον σχηματισμό κυβέρνησης από ένα μόνο κόμμα μετά τις εκλογές της 20ής Οκτωβρίου 1991 θύμισε και πάλι το νόημα και τη σημασία των 226.

Διευθυντής Υδάτων (Su Mūdürü) — Ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ εξελέγη πρωθυπουργός το 1965, στηριζόμενος σε μεγάλο βαθμό στις ψήφους των οπαδών του απαγορευμένου Δημοκρατικού Κόμματος. Παρόλα αυτά, δεν είχε γίνει αποδεκτός ως ηγέτης από το σύνολο των παλιάς φρουράς του ΔΚ. Την περίοδο 1965–1980, οι σχέσεις μεταξύ Τζελάλ Μπαγιάρ και Ντεμιρέλ ήταν πάντοτε τυπικές, συχνά και τεταμένες. Στα μάτια των δυσανεσχημένων παλιών στελεχών του ΔΚ, ο Ντεμιρέλ ήταν —με τα λόγια του Τζελάλ Μπαγιάρ— ο «διευθυντής Υδάτων». Ο Μπαγιάρ αποκαλούσε απαξιωτικά τον Ντεμιρέλ «δικό μας διευθυντάκο Υδάτων», επειδή είχε διατελέσει γενικός διευθυντής Υδραυλικών Έργων επί κυβέρνησης Δημοκρατικού Κόμματος. Ήθελε έτσι να τονίσει ότι ο Ντεμιρέλ «έρχεται και παρέρχεται», ενώ το Δημοκρατικό Κόμμα είναι αυτό που παραμένει. Επιχειρούσε επίσης να δώσει απάντηση στο παρωνύμιο «βασιλιάς των φραγμάτων» που αποδιδόταν στον Ντεμιρέλ.

12η Μαρτίου (12 Mart) — Στις 12 Μαρτίου 1971 επιδόθηκε τελεσίγραφο στον πρόεδρο της Δημοκρατίας Τζεβνέτ Σουνάι, με τις υπογραφές του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας Μεμντούχ Ταγμάτς, του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού Φαρούκ Γκιουρλέρ, του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας Μουχσίν Μπατούρ και του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού Τζελάλ Εγιτζεογλου. Το τελεσίγραφο ανάγκασε σε παραίτηση την

κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και άνοιξε την περίοδο «υπερκομματικών κυβερνήσεων» υπό την καθοδήγηση του στρατού.

12η Σεπτεμβρίου (12 Eylül) — Στις 12 Σεπτεμβρίου 1980 οι ένοπλες δυνάμεις κατέλαβαν την εξουσία με πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε «στο πλαίσιο της αλυσίδας της ιεραρχίας». Την εξουσία ανέλαβε το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, με μέλη τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας Κενάν Εβρέν, τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού Νουρετίν Ερσίν, τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας Ταχσίν Σαχίνκαγια, τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού Νεζάτ Τουμέρ και τον αρχηγό της Χωροφυλακής Σεντάτ Τζελασούν.

27η Μαΐου (27 Mayıs) — Πρόκειται για την 27η Μαΐου 1960, ημέρα κατά την οποία πραξικοπηματίες αξιωματικοί υπό το όνομα Επιτροπή Εθνικής Ενότητας (*Milli Birlik Komitesi*) κατέλαβαν την εξουσία, δίνοντας τέλος με στρατιωτικό πραξικόπημα στη διακυβέρνηση του Δημοκρατικού Κόμματος.

6ος Λένιν (6. Lenin) — Βλαντίμιρ Ιλίτς Λένιν. Την περίοδο του πραξικοπήματος της 12ης Μαρτίου [ΣτΜ: 1971], οι δυνάμεις ασφαλείας πραγματοποιούσαν εφόδους στα σπίτια αναζητώντας «απαγορευμένα και επικίνδυνα» βιβλία. Ορισμένοι από τους υπευθύνους, διαβάζοντας στη ράχη των βιβλίων του Λένιν την αναγραφή «V.I. (Vladimir Ilyich) Lenin», θεώρησαν ότι το «V.I.» αναφερόταν στον λατινικό αριθμό έξι. Έτσι, κατέγραψαν στη λίστα τον Β.Ι. Λένιν ως 6ο Λένιν. Ο 6ος Λένιν έγινε ένα από τα σύμβολα της κωμικής αμάθειας που βρισκόταν πίσω από την παράνοια για τον κομμουνισμό, την περίοδο της 12ης Μαρτίου. Ακριβώς όπως και η κατηγορία «Μαρξιστής–Λενινιστής, και μάλιστα Μαοϊστής», που απαντάται σε δικογραφίες της περιόδου!

Ένας εκατομμυριούχος σε κάθε γειτονιά (*Her Mahalleye Bir Milyoner*) — Διάσημο σύνθημα του Δημοκρατικού Κόμματος.

Αποτέλεσε επιτομή της οικονομικής πολιτικής του, η οποία συνοψιζόταν στην επίτευξη ανάπτυξης και ευημερίας μέσω ενδυνάμωσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Στην πραγματικότητα, δεν επρόκειτο για ιδιαίτερα διαφορετική προσέγγιση από εκείνη του

Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Όντως, η εξαγγελία για «έναν εκατομμυριούχο σε κάθε γειτονιά» έχει ομοιότητες με τα λόγια του Μουσταφά Κεμάλ από το 1923: «Θα εργαστούμε προκειμένου να αποκτήσουμε αρκετούς εκατομμυριούχους, ακόμη και δισεκατομμυριούχους, στη χώρα μας».

Τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησής του, το Δημοκρατικό Κόμμα σημείωσε μεγάλη επιτυχία στην «παραγωγή εκατομμυριούχων», με τη συμβολή και της εξωτερικής βοήθειας. Το Νοέμβριο του 1955, βουλευτής του Δημοκρατικού Κόμματος ανακεφαλαίωσε με τα παρακάτω λόγια όσα έκρυβε η «επιτυχία» αυτή: «Εάν σε αυτή τη χώρα κάνουν όλοι τις ίδιες θυσίες, μπορεί να έχουμε ανάπτυξη. Εάν όμως από τη μία πλευρά απαιτούνται θυσίες από τον λαό, ενώ από την άλλη εμφανίζονται κάθε μέρα πέντε-δέκα εκατομμυριούχοι, τότε ο λαός υποφέρει».

«Η τουρκική κοινωνία μέχρι σήμερα δεν έχει μπορέσει να συλλάβει την ιδέα ότι ζει εντός ενός κοινωνικού συστήματος που έχει η ίδια συγκροτήσει, ως ώριμο υποκείμενο, βάσει της κοινής λογικής. Μοναδική σχετική εξαίρεση της πρόσφατης περιόδου αποτελούν οι εξελίξεις μεταξύ 1946-1950, οι οποίες συνοψίζονται στα συνθήματα "πνεύμα του 1946" και "Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός". Εάν όχι από τη σκοπιά των πολιτικών στελεχών και των πολιτικών πρακτικών, αλλά από αυτή των κοινωνικών προσδοκιών που εκφράζουν, τα συνθήματα αυτά μπορούν να αντικατοπτρίσουν έναν —ίδιον της Τουρκίας— φιλελεύθερο κόσμο. Για παράδειγμα, το μήνυμα που περνούσε στην κοινωνία το σύνθημα "να γίνουμε μια μικρή Αμερική", το οποίο χρησιμοποιούσε δίχως δισταγμό το Δημοκρατικό Κόμμα, δεν εμπεριείχε μονάχα οικονομικούς στόχους. Την επαύριον του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, η Αμερική είναι το σύμβολο και ο υπερασπιστής του παγκόσμιου μετώπου δημοκρατίας. Στη συγκυρία της περιόδου εκείνης, η εικόνα της μετατροπής σε "μικρή Αμερική" αποτελούσε έκφραση της κίνησης κατά της εθνικιστικής-κρατιστικής εξουσίας. Άλλωστε η υποστήριξη, για προφανείς λόγους τακτικής, της φιλελεύθερης αυτής θέσης από τους συντηρητικούς δείχνει ότι δεν τάσσονταν και πολύ αρνητικά έναντι του συστήματος καπιταλιστικής οικονομίας και ατομιστικής κοινωνίας.

Το σύνθημα "έναν εκατομμυριούχο σε κάθε γειτονιά" αποκτά ιδιαίτερη σημασία από αυτή την άποψη. Μεταξύ των κοινωνικών αξιών δεν εντοπίζεται αρνητική τοποθέτηση έναντι του πλουτισμού, ούτε και υπάρχουν ανοιχτές αντιδράσεις κατά του πλουτισμού και των πλουσίων από τα κατώτερα στρώματα της κοινωνίας· ως αντιστάθμισμα, όμως, αναμένεται η ανάληψη από

τον πλούσιο του κοινωνικού του ρόλου. Για τον λόγο αυτό, ο πλούσιος οφείλει να είναι ο πλούσιος της γειτονιάς. Η δε γειτονιά συνιστά απομεινάρι της οργάνωσης σε μικρές κοινότητες. Στο εσωτερικό της γειτονιάς ισχύουν αρχές αλληλεγγύης. Η εξαγγελία για έναν εκατομμυριούχο σε κάθε γειτονιά, και όχι για ένα αστυνομικό τμήμα ή για ένα σχολείο, υπονοεί ότι οι σχέσεις μεταξύ κράτους και κοινωνίας θα πραγματώνονται πλέον με τη μεσολάβηση μη κυβερνητικών θεσμών, οι οποίοι θα εμπλουτίζουν τα πεδία κοινωνικής δράσης. Διότι πλέον το "κράτος-πατέρας" δεν θα είναι η μοναδική δύναμη που θα προστρέχει σε βοήθεια της γειτονιάς.»

Αχμέτ Ινσέλ, «*Türkiye Toplumunun Bunalımı*»,

Κωνσταντινούπολη 1990, σ. 80-1

Ενδιάμεσο Καθεστώς (*Ara Rejim*) — Οι περίοδοι κατά τις οποίες η φυσιολογική ροή του πολυκομματισμού διαταρασσόταν εξαιτίας της άμεσης ή έμμεσης ανάληψης της εξουσίας από τον στρατό χαρακτηρίστηκαν ως «ενδιάμεσα καθεστώτα». Πρόκειται για τις περιόδους μετά την 27η Μαΐου, τη 12η Μαρτίου και τη 12η Σεπτεμβρίου. Αν και δεν ακούστηκε ιδιαίτερα την επομένη της 27ης Μαΐου, η έκφραση χρησιμοποιήθηκε ευρέως μετά τη 12η Μαρτίου. Η βαριά καταπίεση και τα βασανιστήρια που ακολούθησαν τη 12η Μαρτίου δημιούργησαν επίσης την έκφραση «ενδιάμεσο καθεστώς, μαύρο καθεστώς» (*Ara rejim, kara rejim*).

Ήρθε ο Ισμέτ, μαύρισε η μοίρα (*Geldi İsmet kesildi kismet*) — Τα χρόνια του Εθνικού Ηγέτη¹³ (1938–1946) πέρασαν σε μεγάλο βαθμό σε συνθήκες πολέμου, ήταν συνεπώς περίοδος γενικευμένης εξαθλίωσης. Η αγροτική παραγωγή σημείωσε σαφή πτώση, εξαιτίας της υποχώρησης της εκμηχάνισης και της αδυναμίας εκτέλεσης αρδευτικών έργων, καθώς και άλλων συναφών λόγων που σχετίζονταν με τη στενότητα των πόρων. Παραδείγματος χάριν, ενώ η παραγωγή σιταριού ανερχόταν σε 3.636.000 τόνους κατά μέσο όρο για τα έτη 1936-40, έπεσε στους 2.988.000 τόνους την περίοδο 1941-46. Παρόμοια υποχώρηση σημειώθηκε στον καπνό και το βαμβάκι. Ελλείψεις παρατηρούνταν σχεδόν σε όλα τα καταναλωτικά αγαθά· το ψωμί, η ζάχαρη και τα υφάσματα δίνονταν με το δελτίο.

Η έκφραση «ήρθε ο Ισμέτ, μαύρισε η μοίρα» δείχνει ότι ο λαός, στην καθημερινή του ομιλία, θεωρούσε υπεύθυνο τον Ισμέτ Ινονού για τη δυσарέσκεια και για τη φτώχεια μέσα στην

¹³ Τίτλος του Ισμέτ Ινονού, βλ. λήμμα «Αιώνιος Ηγέτης».

οποία ζούσε. Φυσικά, πρόκειται για έκφραση που τα χρόνια εκείνα λεγόταν αλλά δεν μπορούσε να γραφτεί.

Ιδού η Πόλη, πασά μου (*İşte Paşam İstanbul*) — Στις 10 Μαΐου 1950, ο Ισμέτ Ινονού πραγματοποίησε στην Κωνσταντινούπολη την τελευταία του ομιλία πριν από τις επικείμενες εκλογές. Δείχνοντας με περηφάνια στον Ινονού το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί την ημέρα εκείνη στην πλατεία Ταξίμ, ο νομάρχης Φαχρετίν Κερίμ Γκιοκάλι δήλωνε «Ιδού η Πόλη, πασά μου».

Επηρεασμένος από το πλήθος, ο Γκιοκάλι εξέφραζε με τα λόγια αυτά την πεποίθησή του ότι το ΡΑΚ θα κέρδιζε τις εκλογές στην Κωνσταντινούπολη. Παρόλα αυτά, το ΡΑΚ δεν εξέλεξε ούτε έναν βουλευτή εκεί, έναντι 27 του Δημοκρατικού Κόμματος. Η έκφραση πήρε τη θέση της στον τουρκικό πολιτικό λόγο ως προειδοποίηση για τα απατηλά πλήθη και τις γεμάτες πλατείες.

Καπέλο (*Şapka*) — Σήμα κατατεθέν του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ ήταν το καπέλο του (ρεπούμπλικανούμερο 60, μάρκας μπορσαλίνο), το οποίο δεν αποχωριζόταν ποτέ. Την περίοδο 1983–87, η συμμετοχή του Ντεμιρέλ στην πολιτική είχε απαγορευτεί βάσει του μεταβατικού άρθρου 4 του Συντάγματος του 1982. Τα χρόνια εκείνα, ένα «καπέλο» συμμετείχε στις βραδιές του Κόμματος Ορθού Δρόμου, που αντιπροσώπευε τον Ντεμιρέλ, έχοντας αναδειχθεί σε σύμβολο της δημοκρατίας για τους οπαδούς του. Αντίθετα, η παραίτηση του Ντεμιρέλ από την πρωθυπουργία μετά την επίδοση του τελεσιγράφου των Ενόπλων Δυνάμεων, στις 12 Μαρτίου 1971, είχε γίνει δεκτή από τους αντιπάλους του ως έλλειψη θάρρους και αφοσίωσης στη δημοκρατία και στην αρχή της κοινοβουλευτικής υπεροχής. Η στάση του αυτή περιγράφηκε με τη φράση «παίρνω το καπελάκι μου και φεύγω». Ο Ντεμιρέλ αιτιολόγησε την παραίτησή του λέγοντας: «Τι άλλο μπορούσε να είχε γίνει; Και τελικά, πώς η πολιτική κυβέρνηση θα προστάτευε τον εαυτό της εναντίον του στρατού; Θα καλούσε τον λαό σε εξέγερση;»

Πριν από τις εκλογές της 20ής Οκτωβρίου 1991, το «καπέλο» ήρθε για μια ακόμη φορά στην πολιτική επικαιρότητα. Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Τουργκούτ Οζάλ, περιοδεύοντας στη χώρα σε υποστήριξη του Κόμματος Μητέρας Πατρίδας, έκανε συχνές αναφορές στη στάση «παίρνω το καπελάκι μου και φεύγω» του Ντεμιρέλ μετά τη 12η Μαρτίου και τη 12η Σεπτεμβρίου. Ο Ντεμιρέλ αποκρίθηκε δηλώνοντας: «Είκοσι χρόνια μετά, ο καυγάς για το

καπέλο δεν έχει νόημα. Το καπέλο δεν υποτάσσεται, και τι δεν έχει αντιμετωπίσει. Το καπέλο έρχεται και θα τους βουλιάξει». Ένα από τα προεκλογικά συνθήματα του Κόμματος Ορθού Δρόμου έλεγε «η εξουσία βρίσκεται κάτω απ' το καπέλο αυτό». Μετά τις εκλογές, ο Ντεμιρέλ — ο οποίος, ως πρόεδρος του Κόμματος Δικαιοσύνης και πρωθυπουργός, πήρε το καπελάκι του κι έφυγε τη βραδιά της 11ης Σεπτεμβρίου 1980— είχε την ευκαιρία να ξανακρεμάσει το καπέλο του στην κρεμάστρα του πρωθυπουργικού μεγάρου, αυτή τη φορά ως πρόεδρος του Κόμματος Ορθού Δρόμου.

Λευκή Επανάσταση (*Beyaz İhtilâl*) — Η απομάκρυνση από την εξουσία του ΡΛΚ και η νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος στις πρώτες ελεύθερες και αδιάβλητες εκλογές της πολυκομματικής περιόδου, που πραγματοποιήθηκαν στις 14 Μαΐου 1950, μνημονεύονται από τους οπαδούς των Δημοκρατικών ως «Λευκή Επανάσταση». Η λέξη «επανάσταση» συμβολίζει την απομάκρυνση από την εξουσία του ΡΛΚ, το οποίο ίδρυσε το κράτος και κυβέρνησε επί 27 έτη τη χώρα. Το λευκό είναι σύμβολο της αναίμακτης αλλαγής, που πραγματοποιήθηκε όχι με τον φόβο των όπλων, αλλά με γενικές εκλογές.

Μετά την 27η Μαΐου 1960, η αποκαθήλωση από την εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος, αυτή τη φορά, άρχισε να αποκαλείται «Άσπρη Ανατροπή» (*Ak Devrim*).

Λευκό Τρένο (*Beyaz Tren*) — Ειδικό τρένο με δέκα βαγόνια που χρησιμοποιήθηκε από τον Κεμάλ Ατατούρκ και τον Ισμέτ Ινονού κατά τη διάρκεια των προεδρικών τους θητειών.

Το Λευκό Τρένο ήταν ένα από τα θέματα που επανερχόταν στην επικαιρότητα από τα μέλη του Δημοκρατικού Κόμματος μετά το 1946, με σκοπό την άσκηση κριτικής. Παρόλο που το τρένο είχε χρησιμοποιηθεί και από τον Κεμάλ Ατατούρκ, στα μάτια των Δημοκρατικών αποτελούσε σύμβολο της πολυτέλειας μέσα στην οποία ζούσε ο Εθνικός Ηγέτης Ισμέτ Ινονού, καθώς και της επιδειξιομανίας του.

Το Λευκό Τρένο δεν χρησιμοποιήθηκε μετά την αποχώρηση του Ινονού από την προεδρία της Δημοκρατίας, το 1950.

Λόγος της Προύσας (*Bursa Nutku*) — Ο Κεμάλ Ατατούρκ υποτίθεται ότι εκφώνησε έναν λόγο στην Προύσα το 1933, κατά τη διάρκεια γεύματος με 13-14 συνδαιτυμόνες. Η ομιλία αυτή έχει περάσει στην τουρκική πολιτική ιστορία ως «λόγος της Προύσας».

Τον Φεβρουάριο του 1933 έλαβε χώρα στην Προύσα διαδήλωση μικρής διάρκειας, από ομάδα το πολύ 100 ατόμων, εναντίον της εκφώνησης του καλέσματος σε προσευχή (*εζ'άν*) στα τουρκικά¹⁴. Καθώς τα νέα για τη διαδήλωση μεταδόθηκαν στην Άγκυρα ως «εξέγερση των αντιδραστικών», ο Ατατούρκ πήγε στην Προύσα και εξέδωσε επίσημη ανακοίνωση, σύμφωνα με την οποία «το συμβάν δεν είναι στην πραγματικότητα ιδιαίτερα σημαντικό... Θα ασχοληθούμε με αυτό με ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να καταστήσουμε σαφές, για άλλη μια φορά, ότι δεν θα επιδείξουμε καμία ανοχή στη χρήση της θρησκείας ως μέσο για την άσκηση πολιτικής ή την οποιουδήποτε είδους υποκίνηση αντιδράσεων». Με την ολοκλήρωση της έρευνας, ένας εισαγγελέας, ένας δικαστικός και ένας μουφτής απομακρύνθηκαν από τα καθήκοντά τους, ενώ πραγματοποιήθηκαν και 15 συλλήψεις πολιτών. Σύμφωνα με τις επίσημες καταγραφές, το συμβάν της Προύσας έκλεισε με τον τρόπο αυτό, ενώ δεν υφίσταται «λόγος της Προύσας».

Η ομιλία που αποδίδεται στον Ατατούρκ συμπεριλήφθηκε για πρώτη φορά σε φυλλάδιο του δημοσιογράφου της Προύσας Ριζά Ρουσέν Γιουτζέρ, υπό τον τίτλο «Μερικά ανέκδοτα και αναμνήσεις σχετικά με τον Ατατούρκ» (*Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra*). Σύμφωνα με τον Γιουτζέρ, ο Ατατούρκ εκφώνησε τον λόγο κατά τη διάρκεια γεύματος στην Προύσα. Εντούτοις, ο Γιουτζέρ δεν ήταν παρών στο γεγονός, ούτε και κατέγραψε τα ονόματα των 13 ή 14 ατόμων που ισχυρίζεται ότι βρίσκονταν στο τραπέζι.

Το Δημοκρατικό Κόμμα έφερε πρώτο στο πολιτικό προσκήνιο τον «λόγο της Προύσας». Ο «λόγος» διαβάστηκε σε συγκέντρωση του κόμματος στη Σμύρνη το 1949 και έγινε δεκτός με ενθουσιώδες χειροκρότημα από τα μέλη του κόμματος.

Το 1958, ο «λόγος» πέρασε στα χέρια του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Στο φύλλο της 19ης Μαΐου της κομματικής εφημερίδας *Ulus*, τα λόγια που αποδίδονταν στον Ατατούρκ δημοσιεύθηκαν, με αλλαγές στο ύφος, υπό τον τίτλο «Επαναστατική Νεολαία». Μολονότι ξεκίνησε έρευνα κατά της εφημερίδας με αφορμή τη δημοσίευση, δεν δόθηκε συνέχεια.

¹⁴ Το 1932, το κάλεσμα στην προσευχή στα αραβικά αντικαταστάθηκε από τουρκική μετάφρασή του, στο πλαίσιο των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων. Η αραβική γλώσσα άρχισε να χρησιμοποιείται και πάλι μετά το 1950 και την άνοδο στην εξουσία του Δημοκρατικού Κόμματος. Βλ. ZÜRCHER (Erik J.), *όπ. π.*, σ. 259.

Ο «λόγος της Προύσας» χρησιμοποιήθηκε ως μία από τις πηγές νομιμοποίησης για τα κινήματα της νεολαίας τη δεκαετία του '60.

Απόσπασμα από τον «λόγο της Προύσας»

Οι επαναστατικές μεταρρυθμίσεις και το καθεστώς ανήκουν στον Τούρκο νέο. Αυτός είναι ο θεματοφύλακάς τους. Πίστεψε περισσότερο από όλους στην ανάγκη και την ορθότητά τους· ενστερνίστηκε τις αρχές του καθεστώτος και τις μεταρρυθμίσεις. Αν ακούσει ότι βρίσκεται σε εξέλιξη κάποια κίνηση ή ενέργεια, μικρή ή μεγάλη, με σκοπό την εξασθένησή τους, ο νέος δεν πρόκειται να πει ότι στο κράτος αυτό υπάρχει αστυνομία, υπάρχει χωροφυλακή, υπάρχει στρατός, υπάρχουν δικαστήρια. Θα επέμβει αμέσως. Θα διαφυλάξει τα επιτεύγματά του με τα γυμνά του χέρια, με πέτρες, με ρόπαλα και με όπλα, με όποιο μέσο διαθέτει.

Θα έρθει η αστυνομία· θα αφήσει ελεύθερους τους πραγματικούς ενόχους και θα συλλάβει ως υπαίτιο τον ίδιο. Ο νέος θα σκεφτεί ότι η αστυνομία δεν είναι ακόμη η αστυνομία της επανάστασης και της δημοκρατίας, ποτέ όμως δεν θα ικετεύσει. Το δικαστήριο θα τον καταδικάσει. Πάλι θα σκεφτεί: «άρα και το δικαστήριο πρέπει να μεταρρυθμιστεί βάσει των αρχών του καθεστώτος!...»

Θα τον ρίξουν στη φυλακή. Εκτός από την έφεση που θα ασκήσει, δεν θα επιχειρήσει να αποφυλακιστεί βάζοντας μέσο, στέλνοντας βροχή τα τηλεγραφήματα ότι έχει αδικηθεί και ότι είναι αθώος σε εμένα, στον Ισμέτ πασά [ΣτΜ: Ινονού] και στη Βουλή. Θα πει: «εγώ έκανα αυτό που επέβαλαν η πίστη και οι πεποιθήσεις μου. Έχω το δίκαιο με το μέρος μου για τη δράση και τις ενέργειές μου. Εάν βρέθηκα εδώ αδίκως, εναπόκειται σε εμένα να αντιμετωπίσω τις αιτίες και τους παράγοντες που προκάλεσαν την αδικία!...»

Μαύρο Παιδί «Καράογλαν» (Karaoğlan) — Παρωνύμιο που δόθηκε από τον λαό στον Μπουλέντ Ετσεβίτ, ο οποίος εξελέγη πρόεδρος του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος το 1972.

Το Μαύρο Παιδί «Καράογλαν», ήρωας που πολεμούσε για τη νίκη των τουρκικών φυλών στις στέπες της Κεντρικής Ασίας, ήταν χαρακτήρας κόμικς που δημιουργήθηκε από τον συγγραφέα Αμπντουλάχ Ζιγιά Κοζάνογλου και τον ζωγράφο Σουάτ Γιαλάζ. Μεταφέρθηκε στον κινηματογράφο τη δεκαετία του '60· την προσοχή του κοινού τράβηξαν ταινίες όπως ο

«Καράογλαν–το Παλικάρι από τα Αλτάι» και «Έρχεται ο Καράογλαν»¹⁵. Σε έκθεση της CIA, η οποία βρέθηκε όταν το καθεστώς Χομεϊνί κατάσχεσε τα έγγραφα της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Τεχεράνη, δίνεται η ακόλουθη εξήγηση για το παρωνύμιο του Ετσεβίτ: «...του κόλλησαν το παρατσούκλι *Καράογλαν*. Αιτία γι' αυτό ήταν το υποτιθέμενο θάρρος και η ακεραιότητα του Ετσεβίτ, το σκούρο δέρμα και η παιδιάστικη έκφρασή του...»

Πριν από τις εκλογές του 1973, τα πλήθη στις πλατείες υποδέχονταν τον Ετσεβίτ με συνθήματα όπως «έρχεται ο *Καράογλαν*» και «ο *Καράογλαν* θα διώξει τη μαύρη μοίρα του λαού». Η συμπάθεια προς τον Ετσεβίτ αυξήθηκε ακόμη περισσότερο μετά την «ειρηνευτική επιχείρηση» στην Κύπρο¹⁶. Οι φωτογραφίες του «*Καράογλαν*» Ετσεβίτ στόλιζαν τους τοίχους σπιτιών και καταστημάτων στον ίδιο βαθμό με τις αφίσες των αστέρων του σινεμά, ενώ το ποσοστό του ΡΛΚ αυξανόταν από 27,4% στις εκλογές του 1969, σε 33,3% το 1973 και σε 41,4% το 1977.

Μια νύχτα ξαφνικά μπορεί να έρθω (*Bir Gece Ansızın Gelebilirim*) — Τα λόγια αυτά προέρχονται από αρκετά δημοφιλές τραγούδι της δεκαετίας του '70. Μετά το 1977, η φράση έγινε ένα από τα αγαπημένα σλόγκαν και συνθήματα στους τοίχους για το εθνικιστικό–φασιστικό κίνημα, στην προσπάθειά του να ενθαρρύνει τον στρατό να πραγματοποιήσει δεξιά πραξικόπημα.

Μιζούρι (*Missouri*) — Το πολεμικό πλοίο Μιζούρι αποτελεί σύμβολο της προσέγγισης που ξεκίνησε στις σχέσεις Τουρκίας και Ηνωμένων Πολιτειών μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ναυαρχίδα τότε του στόλου των ΗΠΑ, το Μιζούρι μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη, στις 5 Απριλίου 1946, τη σορό του Τούρκου πρέσβη Μουνίρ Ερτεγκιούν, που είχε πεθάνει στην Ουάσινγκτον. Ο κατάπλους του Μιζούρι προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό στον τουρκικό Τύπο, ενώ σχολιάστηκε από Σοβιετικούς παράγοντες ως πρόκληση. Ο Φαλίχ Ριφκί Ατάι σημείωνε σε άρθρο του με τον τίτλο «Μιζούρι», στην εφημερίδα *Ulus*, τα εξής: «Γνωρίζουμε τι επιθυμεί η Αμερική: έναν κόσμο χωρίς πόλεμο και επιθέσεις, όπου θα επικρατούν μονάχα η ηθική και το δίκαιο, τα σύμφωνα και οι συνθήκες, και ο οποίος θα στηρίζεται στη συλλογική ασφάλεια μεταξύ ελεύθερων, ισότιμων και κυρίαρχων εθνών. Όποιος επιθυμεί να ζήσει σε έναν τέτοιο

¹⁵ ΣτΜ: «*Karaoğlan–Altay'dan Gelen Yiğit*» και «*Karaoğlan geliyor*».

¹⁶ ΣτΜ: Πρόκειται για την εισβολή του 1974.

κόσμο, βλέπει και το δικό του τυχερό αστέρι στην αμερικανική σημαία». Με τα λόγια του Ναντίρ Ναντί στην *Cumhuriyet*, η Αμερική ήταν η πρώτη δύναμη του πλανήτη, δεν αποτελούσε όμως «δύναμη επιθετικότητας, κατακτητικής και τυραννικής απληστίας, αλλά αντιθέτως [πρότασσε] την ειρήνη, τη δικαιοσύνη και το αγνό ιδανικό για την εγκαθίδρυση και την προστασία του δικαιώματος ισότητας μεταξύ των εθνών». Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Ισμέτ Ινονού, ο οποίος ζήτησε πιστώσεις 500 εκατ. δολαρίων από τους Αμερικανούς αξιωματούχους που επέβαιναν στο Μιζούρι, σχολίασε τον κατάπλου του πλοίου ως «μια λαμπρή εκδήλωση τουρκο-αμερικανικής φιλίας».

Στις ενθυμήσεις από το Μιζούρι περιλαμβάνονται ακόμη το ασβέστωμα των οίκων ανοχής της Κωνσταντινούπολης, καθώς και η ανάρτηση πινακίδων στους τοίχους τους με την αναγραφή «Καλωσόρισες Ναύτη» στα αγγλικά.

Να μην ξαναδώσει ο Θεός τέτοια νύχτα (*Allah bu geceyi bir daha göstermesin*) — Η σύγκρουση μεταξύ του ΔΚ και του ΡΑΚ οξύνθηκε ιδιαίτερα στις εκλογές του 1957. Σε ισχύ ήταν το πλειοψηφικό σύστημα, που σήμαινε ότι το πρώτο σε ψήφους κόμμα εξέλεγε το σύνολο των βουλευτών μιας περιφέρειας. Μιας και σε πολλές περιφέρειες τα κόμματα ήταν στήθος με στήθος, τη νύχτα των εκλογών και καθώς οι ψήφοι καταμετρούνταν δεν ήταν ξεκάθαρο επί μακρόν ποιο κόμμα θα κατακτούσε την πλειοψηφία στο κοινοβούλιο. Ο πρόεδρος του ΔΚ και πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές πέρασε τις δραματικές εκείνες ώρες με τον φόβο ότι ίσως χάσει την εξουσία, ενώ ηρέμησε μόνο όταν έμαθε ότι κέρδισαν τις εκλογές. Μην μπορώντας να συγκρατηθεί, είπε τότε στους οικείους του: «Να μην ξαναδώσει ο Θεός τέτοια νύχτα».

Στη συνέχεια, τα λόγια αυτά σχολιάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ως απόδειξη ότι το ΔΚ και ο Αντνάν Μεντερές ήταν ικανοί για τα πάντα προκειμένου να παραμείνουν στην εξουσία. Μετά το 1957, η κυβέρνηση του ΔΚ εφάρμοσε πολιτική που περιλάμβανε την ανάληψη δράσεων όπως το Πατριωτικό Μέτωπο¹⁷, καθώς και τη λήψη μέτρων ολοένα και σκληρότερων —τα οποία μερικές φορές υπερέβαιναν τα όρια του δικαίου και του νόμου— κατά του κυριότερου ανταγωνιστή της, του ΡΑΚ. Τα μέτρα αυτά αξιολογούνταν από ορισμένους υπενθυμίζοντας πάντα τα λόγια του Μεντερές.

¹⁷ ΣτΜ: Προσπάθεια διεύρυνσης της βάσης του Δημοκρατικού Κόμματος, στην οποία συγκαταλεγόταν η ανάγνωση λιστών με νέα μέλη του κόμματος στο ραδιόφωνο. Βλ. ZÜRCHER (Erik J.), *όπ. π.*, σ. 312.

Η δήλωση χρησιμοποιήθηκε επίσης ως επιχείρημα από τους πραξικοπηματίες της 27ης Μαΐου 1960, σύμφωνα με τους οποίους η κυβέρνηση του ΔΚ ήταν αποφασισμένη να εγκαθιδρύσει ένα είδος δικτατορίας. Υποστήριζαν ότι το ΔΚ και ο Αντνάν Μεντερές σχεδίαζαν ένα καθεστώς στο οποίο «τέτοια νύχτα δεν θα ξαναερχόταν», με προσπάθειες που θα έφταναν τελικά έως το κλείσιμο του ΡΛΚ κι έπειτα και των υπόλοιπων κομμάτων. Οι υπέρμαχοι της 27ης Μαΐου παρουσίαζαν τα παραπάνω ως δικαιολόγηση του πραξικοπήματος, υποστηρίζοντας δηλαδή ότι η ανάληψη της εξουσίας από τον στρατό απομάκρυνε δια παντός τον κίνδυνο αυτό.

Ντονμές¹⁸ της Θεσσαλονίκης (*Selanik Dönmesi*) — Κατά το τελευταίο τέταρτο του αιώνα ύπαρξης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Θεσσαλονίκη ήταν η δεύτερη σε βαρύτητα πόλη του κράτους μετά την Κωνσταντινούπολη. Καρδιά των οθωμανικών Βαλκανίων, αποτέλεσε το στρατηγείο όλων των αντιπολιτευτικών ρευμάτων κατά της απολυταρχικής διακυβέρνησης του Αμπντούλ Χαμίτ¹⁹, με προεξάρχουσα την Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος. Εδώ δόθηκε το έναυσμα για τις κινήσεις που ανάγκασαν τον Αμπντούλ Χαμίτ να επαναφέρει σε ισχύ το Σύνταγμα. Στη συνέχεια, εδώ οργανώθηκαν τα Στρατεύματα Δράσης πριν βαδίσουν κατά της Κωνσταντινούπολης, όπου θα εκθρόνιζαν τον Αμπντούλ Χαμίτ.

Για όσους βλέπουν την εκθρόνιση του Αμπντούλ Χαμίτ από την Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος ως απαρχή της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας —αντίληψη που χαίρει ευρείας αποδοχής από θρησκευτικά και δεξιά ρεύματα στην τουρκική ιστορία μετά το 1908—, η Θεσσαλονίκη προκαλεί δυσοίωνους συνειρμούς. Οι συνειρμοί αυτοί ενισχύονται από την ύπαρξη μεγάλης και ισχυρής εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη την περίοδο εκείνη. Πράγματι, για τους δεξιούς και, ιδίως, τους ισλαμιστές ιστορικούς και πολιτικούς στοχαστές, μεταξύ των πλέον αδικαιολόγητων εγκλημάτων των Ενωτικών συγκαταλέγεται η συμμετοχή ενός μέλους της εβραϊκής κοινότητας της πόλης στην αντιπροσωπεία της Επιτροπής Ένωση και Πρόοδος που ανακοίνωσε την εκθρόνιση του Αμπντούλ Χαμίτ.

Ακόμη και όταν η Θεσσαλονίκη βρέθηκε εκτός των οθωμανικών και τουρκικών συνόρων, η αρνητική —στα όρια της κατάρτας— εντύπωση για τους ντονμέδες της Θεσσαλονίκης

¹⁸ ΣτΜ: Στη θρησκευτική του διάσταση, ο όρος περιγράφει τον προσήλυτο, τον αποστάτη. Χρησιμοποιήθηκε για τη μερίδα της εβραϊκής κοινότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη, που ασπάστηκε το Ισλάμ τον 17ο αιώνα. Με την Ανταλλαγή πληθυσμών του 1923, τα περισσότερα μέλη της εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη.

¹⁹ ΣτΜ: Αμπντούλ Χαμίτ Β', σουλτάνος την περίοδο 1876-1909.

εξακολουθούσε να επιβιώνει. Μία από τις αιτίες ήταν ότι ένας μέρος των Εβραίων της Θεσσαλονίκης που ασπάστηκαν το Ισλάμ τον 17ο αιώνα συνέχισαν να υφίστανται ως διακριτή κοινότητα μετά την εγκατάστασή τους στην Κωνσταντινούπολη. Οι φήμες περί εν μέρει κρυφής αλλά ισχυρής αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινότητας, η οποία τους επέτρεψε να αποκτήσουν σημαντική παρουσία ιδίως στον εμπορικό και τον πολιτιστικό τομέα, συνέχιζαν να αποτελούν θέμα «ανησυχίας» για τα παραπάνω δεξιά και θρησκευτικά ρεύματα. Το συναίσθημα αυτό, σε συνδυασμό με τον ισχυρισμό ότι η επίμαχη κοινότητα «στην πραγματικότητα δεν εγκατέλειψε τον ιουδαϊσμό», περιέβαλλε τους «ντονμέδες της Θεσσαλονίκης» με την εικόνα του Δούρειου Ίππου.

Έτερη και ακόμη σημαντικότερη αιτία δαιμονοποίησης της Θεσσαλονίκης από τα εν λόγω δεξιά και ισλαμικά ρεύματα είναι ότι ο Μουσταφά Κεμάλ, όπως είναι γνωστό, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη.

Δεδομένου του υποβάθρου της έκφρασης «ντονμέδες της Θεσσαλονίκης», πρόκειται για την εγχώρια εκδοχή της άποψης ότι «ένας ιός μας κατατρώει εκ των έσω» —ένα από τα αγαπημένα επιχειρήματα του δεξιού και θρησκευτικού πολιτικού λόγου. Όταν γράφεται και λέγεται με τη σημασία «και ο νοών νοείτω», τότε αναφέρεται συγκεκριμένα στον Μουσταφά Κεμάλ.

Ξενοκίνητα Όργανα (*Dis Mıhraklar*) — Η επίρριψη ευθυνών για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Τουρκία και τις κρίσεις που ξεσπούν κατά περιόδους σε «έτοιμους από καιρό» και μυστηριώδεις υπαιτίους έγινε μία από τις συνηθέστερες πρακτικές τόσο του επίσημου λόγου όσο και του χώρου της πολιτικής, καθ' όλη την περίοδο της Δημοκρατίας. Η επιλογή από τη «λίστα των μόνιμων υπαιτίων» γινόταν ανάλογα με τον χαρακτήρα της κρίσης ή του προβλήματος, και το κοινό ενημερωνόταν σχετικά. Εκτός από σχετικά συγκεκριμένες αναφορές σε κομμουνιστές και φανατικούς/οπαδούς του θεοκρατικού κράτους, συχνά χρησιμοποιήθηκε και ο συλλήβδην χαρακτηρισμός «εσωτερικά και ξενοκίνητα όργανα». Στον επίσημο λόγο, παρόλο που κατά καιρούς απαντώνται σχετικά σαφείς αναφορές σε όργανα που κατευθύνονται από το εσωτερικό, τα ξενοκίνητα όργανα σχεδόν ποτέ δεν κατονομάζονται. Αυτό συμβαίνει επειδή οι παραδόσεις της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκικής Δημοκρατίας επιβάλλουν να αποφεύγεται η απευθείας αναφορά στο όνομα οποιασδήποτε χώρας. Χάρη στη διατήρηση της δημοτικότητας του σχήματος «οι ξένοι που επιθυμούν το κακό της Τουρκίας», η έκφραση

«ξενοκίνητα όργανα» συνέχισε να υπάρχει χωρίς να ξενίζει ιδιαίτερα. Γνώρισε αποδοχή διότι γινόταν αντιληπτή ως υπαινιγμός άλλοτε για τη Γερμανία, άλλοτε για τους Σοβιετικούς (ή τη Ρωσία), άλλοτε για τις αραβικές χώρες, και άλλοτε χωρίς κάποια νύξη, με τη μέγιστη δυνατή ασάφεια.

Όυτε σπιθαμή γης... (*Kimseye Verecek Bir Anuç...*) — Η σκέψη ότι διάφορα κράτη έχουν βλέψεις για την τουρκική επικράτεια και οι ανησυχίες για τη διάσπαση της Τουρκίας είναι παρούσες σε όλη σχεδόν την περίοδο της Δημοκρατίας. Εκφραζόταν η ανησυχία —ή η επικαιρότητα στρεφόταν στην αντίστοιχη κατεύθυνση— ότι οι Σοβιετικοί θα προσαρτήσουν την ανατολική Ανατολία, ότι η Ελλάδα θα επιχειρήσει να κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη επεκτείνοντας τη Μεγάλη Ιδέα, ότι θα ιδρυθούν αρμενικό και κουρδικό κράτος σε τουρκικό έδαφος, ή ότι η Συρία με την πρώτη ευκαιρία θα επιχειρήσει να ανακτήσει το Χατάι²⁰ (για την ακρίβεια, οι ανησυχίες αυτές αντιστοιχούσαν σε «όνειρα» κάποιων χωρών). Η απάντηση «ούτε σπιθαμή γης δεν θα δώσουμε σε κανέναν» έγινε τυπικό κομμάτι του πολιτικού λόγου, όποτε τα εν λόγω θέματα έρχονταν στην επικαιρότητα. Ιδίως κατά τις περιόδους αναζωπύρωσης του Κουρδικού ζητήματος, η έκφραση χρησιμοποιούνταν συχνά στις επίσημες ανακοινώσεις και τις δηλώσεις των πολιτικών· ιδιαίτερη προτίμηση της έδειχνε η Τανσού Τσιλέρ.

Πρωτοφανής Ανάπτυξη (*Görölmemiş Kalkınma*) — Η σημαντική οικονομική μεγέθυνση που έλαβε χώρα την περίοδο διακυβέρνησης του Δημοκρατικού Κόμματος (1950–1960), υπό την επίδραση και της εξωτερική βοήθειας, αποτυπώθηκε σε σλόγκαν με την έκφραση «Πρωτοφανής Ανάπτυξη». Κύκλοι της αντιπολίτευσης ασκούσαν κριτική, ωστόσο, στη «φιλολογία περί πρωτοφανούς ανάπτυξης» της κυβέρνησης, και στέκονταν περισσότερο στα εξωτερικά δάνεια και την άδικη κατανομή του πλούτου.

Μετά το 1960, το Κόμμα Δικαιοσύνης συνέχισε την πολιτική του Δημοκρατικού Κόμματος για την πρόταξη της ανάπτυξης και της μεγέθυνσης, με το σύνθημα περί «Μεγάλης Τουρκίας». Στο βιβλίο του με τίτλο «Μεγάλη Τουρκία» (*Büyük Türkiye*), ο πρόεδρος του Κόμματος Δικαιοσύνης Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ προχώρησε στην εξής περιγραφή: «Η Μεγάλη Τουρκία θα γίνει σύμβολο της μεγάλης τιμής και δόξας των Τούρκων στο διάβα της ιστορίας. Η ισχυρή

²⁰ ΣτΜ: Πρόκειται για το παλαιό Σαντζάκι της Αλεξανδρέττας, μέρος της γαλλικής Εντολής για τη Συρία και τον Λίβανο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, το οποίο προσαρτήθηκε στην Τουρκία το 1939.

Τουρκία του αύριο θα γίνει μια χώρα με αναπτυγμένες τις επιστήμες, τη βιομηχανία και την τεχνολογία. Μια χώρα που θα έχει εκβιομηχανιστεί, θα έχει αυξήσει την παραγωγή, θα έχει απομακρυνθεί από το όριο της φτώχειας, των ασθενειών και της αμορφωσιάς, θα έχει αυξήσει το κατά κεφαλή εθνικό εισόδημα, θα έχει ενδυναμώσει την εθνική αλληλεγγύη, θα έχει φτάσει σε υψηλότερα επίπεδα πρόσδεσης και προσφοράς στην ανθρωπότητα. Μια χώρα προηγμένου πολιτισμού, της οποίας οι πολίτες, λυτρωμένοι από κάθε είδους στείρα αντιπαράθεση, με αγάπη και κατανόηση ο ένας για τον άλλο, θα είναι σε θέση να προσφέρουν στην ανθρωπότητα και τα έθνη της».

Η «Μεγάλη Τουρκία» συνέχισε να αποτελεί ένα από τα σλόγκαν που χρησιμοποιούσαν συχνά τα κόμματα της Δεξιάς τις δεκαετίες του '80 και του '90.

Σιδερένιο Άσπρο Άτι (*Demir Kırat*) — Δεν ήταν εύκολο για τον απλό κόσμο να προφέρει το όνομα του Δημοκρατικού Κόμματος, το οποίο ιδρύθηκε στις 7 Ιανουαρίου 1946. Έτσι, στη θέση της σχετικά άγνωστης λέξης «*demokrat*» (δημοκρατικό), συνήθως χρησιμοποιούνταν οι λέξεις «*Demir Kırat*» (σιδερένιο άσπρο άτι). Το Δημοκρατικό Κόμμα ήταν, στη γλώσσα του λαού, το «Κόμμα του σιδερένιου άσπρου αλόγου».

Αργότερα το «άσπρο άτι» χρησιμοποιήθηκε ως σύμβολο των κομμάτων που διεκδικούσαν τον τίτλο του συνεχιστή του Δημοκρατικού Κόμματος²¹. Τον Ιούλιο του 1965, το Κόμμα Δικαιοσύνης άλλαξε το έμβλημά του, που αποτελούνταν από ένα βιβλίο και έναν ήλιο, και συμμετείχε στις γενικές εκλογές του 1965 με έμβλημα το άσπρο άτι. Στόχος ήταν να τονιστεί ακόμη μια φορά ότι το ΚΔΙΚ αποτελούσε συνέχεια του Δημοκρατικού Κόμματος. Η στάση αυτή του ΚΔΙΚ έγινε αντικείμενο κριτικής: οι αντίπαλοί του αποκαλούσαν το Κόμμα Δικαιοσύνης, «δεύτερο κόμμα του σιδερένιου άσπρου αλόγου». Ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, νέος πρόεδρος του κόμματος, απάντησε στις επικρίσεις ως εξής: «δεν μπορώ να καταλάβω γιατί φοβούνται το άλογο αυτό. Δεν έχει βλάψει κανέναν. Στο κάτω κάτω, στη ράχη του επάνω ήρθαμε από την Κεντρική Ασία στην Ανατολία».

Το ΚΔΙΚ οδηγήθηκε σε κλείσιμο μετά τη 12η Σεπτεμβρίου 1980, όπως και όλα τα υπόλοιπα κόμματα. Στη γραμμή των ΔΚ-ΚΔΙΚ ιδρύθηκε το Κόμμα του Ορθού Δρόμου και, με αλλαγή που πραγματοποιήθηκε το 1985, υιοθέτησε για τον εαυτό του έμβλημα με το άσπρο άτι.

²¹ ΣτΜ: Βλ. Παράρτημα εικόνων, Εικόνες 2 και 3.

Σπίτια της Βέρας (*Alyans Evler*) — Την επαύριον της 27ης Μαΐου [ΣτΜ: του 1960], χιλιάδες πολίτες δώρισαν τις βέρες τους στο Δημόσιο, στο πλαίσιο καμπάνιας που ξεκίνησε με σκοπό την «ενίσχυση του αποθέματος χρυσού του Δημοσίου Ταμείου». Τα μέλη των Ενόπλων Δυνάμεων και οι οικογένειές τους ηγούνταν της καμπάνιας. Μέρος των λαϊκών εισοδημάτων κατατέθηκε στο Δημόσιο Ταμείο σε κάποιες περιοχές, ενώ και οι έμποροι χαμήλωσαν τις τιμές. Όσοι δώριζαν τις βέρες τους λάμβαναν χάλκινο δαχτυλίδι της «Επανάστασης» από την κυβέρνηση της Επιτροπής Εθνικής Ενότητας (*Milli Birlik Komitesi*). Αργότερα, οι στρατιωτικές κατοικίες στο Γιουτζέτεπε της Άγκυρας απέκτησαν την προσωνομία «σπίτια της βέρας», επειδή κατασκευάστηκαν με τον χρυσό από τις δωρεές του λαού.

Σχέδιο ή Πιλάφι (*Plan mı Pilav mı*) — Στην κορυφή των θεμάτων που πρότασσε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα στην προεκλογική εκστρατεία του 1965 βρισκόταν ο σχεδιασμός. Ο πρόεδρος του κόμματος Ισμέτ Ινονού δήλωνε ότι «η ανάπτυξη έρχεται μόνο με σχέδιο», ενώ το προεκλογικό πρόγραμμα του ΡΛΚ εξήγγειλε τη δημιουργία ενός υποστηρικτικού οργάνου στον Οργανισμό Κρατικού Σχεδιασμού, καθώς και την ίδρυση μονάδων σχεδιασμού σε όλα τα υπουργεία όταν το κόμμα ερχόταν στην εξουσία. Η έμφαση του ΡΛΚ στη σχεδιασμένη οικονομία έγινε αφορμή για επικρίσεις από τα μέλη του Κόμματος Δικαιοσύνης, που εκλάμβαναν το σχέδιο ως εργαλείο των σοσιαλιστικών οικονομιών. Ο πρόεδρος του ΚΔΙΚ Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ δήλωσε ότι το κόμμα δεν τασσόταν κατά του σχεδίου, οι υπερβολές όμως έπρεπε να αποφεύγονται: «Το σχέδιο δεν είναι φράγμα. Δεν είναι γέφυρα. Δεν είναι δρόμος, λιμάνι, αποθήκη ή εργοστάσιο. Το σχέδιο δεν τρώγεται ούτε πίνεται. Εφόσον αφήνει τα πράγματα ως έχουν, δεν επιδρά στην καθημερινότητα του έθνους. Το σχέδιο είναι λοιπόν μια στοίβα χαρτιά». Το σύνθημα «σχέδιο ή πιλάφι» που χρησιμοποίησε το Κόμμα Δικαιοσύνης πριν από τις εκλογές του 1965 συνόψιζε αυτήν ακριβώς την προσέγγιση. Αριστεροί κύκλοι επέκριναν τη «φιλελεύθερη» προσέγγιση του ΚΔΙΚ, παραλληλίζοντας τη στάση του με αυτή του Δημοκρατικού Κόμματος, το οποίο είχε τοποθετηθεί κατά του σχεδίου δηλώνοντας: «δικό μας σχέδιο είναι ο προϋπολογισμός».

Τσάνκαγια (*Çankaya*) — Σύμβολο του προεδρικού αξιώματος και της προεδρίας της Δημοκρατίας στον πολιτικό λόγο. Από το όνομα του λόφου Τσάνκαγια, όπου βρίσκεται το Προεδρικό Μέγαρο²², λέγεται και «ύψωμα 864».

Σοσιαλισμός με χαμογελαστό πρόσωπο (*Gülyüzlü Sosyalizm*) — Τον Αύγουστο του 1968, οι δυνάμεις της Σοβιετικής Ένωσης και του Συμφώνου της Βαρσοβίας εισέβαλαν στην Τσεχοσλοβακία με σκοπό να ανατρέψουν την κυβέρνηση του Αλεξάντερ Ντούμπσεκ. Το γεγονός προκάλεσε τη διάσπαση στα δύο και των Τούρκων σοσιαλιστών. Μολονότι ένα μεγάλο μέρος υιοθέτησε στάση αποδοχής, ο Μεχμέτ Αλί Αϊμπάρ, πρόεδρος του Εργατικού Κόμματος Τουρκίας (*Türkiye İşçi Partisi*) —το οποίο διέθετε 15 βουλευτές στην Εθνοσυνέλευση—, αντιτάχθηκε στην εισβολή και την καταδίκασε σθεναρά. Σύμφωνα με τον Αϊμπάρ, το πείραμα της Τσεχοσλοβακίας ήταν άλλη μία απόδειξη ότι ο «σοσιαλισμός της Τουρκίας», ο οποίος έπρεπε να οικοδομηθεί με δημοκρατικά μέσα, όφειλε να είναι «φιλελεύθερος» και «με χαμογελαστό πρόσωπο». Η περιγραφή αυτή του σοσιαλισμού έγινε αιτία διασπάσεων στο εσωτερικό του Εργατικού Κόμματος. Η ομάδα υπό τους Σαντούν Αρέν και Μπεχιτζέ Μποράν επιδοκίμασε τη σοβιετική εισβολή και υποστήριξε ότι ο σοσιαλισμός είναι «ένας» και «επιστημονικός». Η ομάδα θεωρούσε ότι ο Αϊμπάρ παρέκκλινε από τον σοσιαλισμό και ξεκίνησε εκστρατεία για την απομάκρυνσή του από την προεδρία. Καθώς η εσωκομματική αντιπολίτευση δυνάμωνε, ο Αϊμπάρ παραιτήθηκε από την προεδρία τον Δεκέμβριο του 1969 και από το Εργατικό Κόμμα τον Φεβρουάριο του 1971.

Φτωχό ορφανό (*Tüyük Bitmemiş Yetim*) — Εικόνα που χρησιμοποιείται στον καθημερινό πολιτικό λόγο, ιδιαίτερα στις ομιλίες, ως σύμβολο όσων καταπατώνται τα δικαιώματα ή αντιμετωπίζουν αδικίες... Χρησιμοποιείται κυρίως για τη μεταφορά του μηνύματος ότι «εμείς δεν θα καταπατήσουμε τα δικαιώματα των καταπιεσμένων». Τα αθέμιτα κέρδη καταδικάζονται με τις εκφράσεις «εδώ έχει δικαιώματα το φτωχό ορφανό» και «ας μην αδικήσουμε το φτωχό ορφανό». Παρεμφερείς εκδοχές της έκφρασης χαίρουν επίσης μεγάλης ζήτησης από ορισμένους αρθρογράφους.

²² ΣτΜ: Μέχρι την κατασκευή του νέου Προεδρικού Μεγάρου, το 2014. Έκτοτε, ο όρος «Τσάνκαγια» απώλεσε το περιεχόμενό του, έχοντας αντικατασταθεί από τις ονομασίες «Μπέστεπε-*Beştepe*», από το όνομα του λόφου του νέου Μεγάρου, και «Κουλιγιέ-*Küllüye*», που περιγράφει κτιριακό συγκρότημα στον περιβάλλοντα χώρο τζαμιού.

Αρκτικόλεξο (στην ελληνική μετάφραση)

ΔΚ Δημοκρατικό Κόμμα (*Demokrat Partisi/DP*)

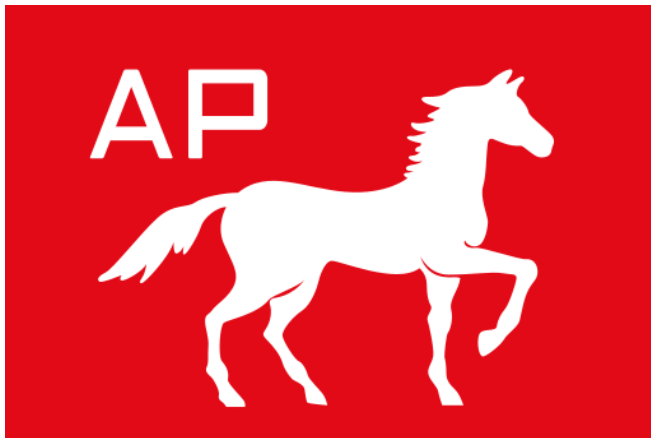
ΚΔΙΚ Κόμμα Δικαιοσύνης (*Adalet Partisi/AP*)

ΡΛΚ Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (*Cumhuriyet Halk Partisi/CHP*)

Παράρτημα εικόνων (στην ελληνική μετάφραση)

Εικόνα 1: Αφίσα «Αρκετά! Τώρα τον λόγο έχει ο λαός»

Εικόνα 2: Έμβλημα του Κόμματος Δικαιοσύνης

Εικόνα 3: Έμβλημα του Κόμματος Ορθού Δρόμου

Πηγή εικόνων: *Wikipedia*

- Εικόνα 1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeter!_S%C3%B6z_Milletindir!#/media/Dosya:Yeters%C3%B6zmilletin.jpg
- Εικόνα 2: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_Partisi_\(T%C3%BCrkiye\)#/media/Dosya:Flag_of_the_Justice_Party_\(Turkey\).svg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_Partisi_(T%C3%BCrkiye)#/media/Dosya:Flag_of_the_Justice_Party_(Turkey).svg)
- Εικόνα 3: https://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fru_Yol_Partisi#/media/Dosya:DYP-logo_1.jpg